Hannibal se prý snažil přimět své krajany k odboji proti Římu, avšak jeho úsilí bylo marné. Podle jedné verze vyslal do Kartága tyrského kupce Aristóna, který měl podle stanoveného plánu získat Kartagince pod záminkou obchodního jednání k účasti na chystané protiřímské akci. Ukázalo se však, že Aristónův pokus byl zcela zbytečný, neboť Kartaginci i při své nenávisti vůči Římanům se necítili dostatečně silní, aby se postavili se zbraní v ruce proti římským vojskům. Podle jiné zprávy připlul v roce 193 př. n. l. Hannibal do severoafrické Kyrény, aby se odtud sám pokusil vyvolat v Kartágu protiřímskou vzpouru. Avšak ani tento pokus, pokud k němu vůbec došlo, nebyl korunován žádoucím úspěchem.

Téhož roku došlo na Antiochově dvoře v Efesu k jedné z dosud neobjasněných epizod v Hannibalově životě. Antiocha zde totiž navštívili římští vyslanci, mezi nimiž byl prý i sám Scipio, aby se naposled pokusili dohodou s králem předejít hrozícímu konfliktu. Proti očekávání se s nimi stýkal Hannibal tak často, že to vzbuzovalo údiv i u samotného Antiocha, který se začal Hannibala stranit. Hannibal přirozeně vycítil změnu v královĕ jednání, a aby se ospravedlnil, připomněl mu svou přísahu, kterou jako mladík složil do rukou svého otce a kterou považoval stále za vůdčí motiv svého veškerého vojenského i politického jednání. Zdá se, že Antiochos byl tímto vysvětlením uspokojen. Avšak osten jeho nedůvěry tkvěl zřejmě hlouběji, než Hannibal čekal. Antiochos činil svá další rozhodnutí samostatně, aniž se dával ovlivňovat Hannibalem, který tak ztratil i svůj dřívější omezený vliv na vývoj událostí.

Roku 192 př. n. l. zaútočil Antiochos na Řecko, a dal tak podnět k otevřené válce mezi Římany a Sýrií. Na jedné z válečných porad konaných Antiochem měl už Hannibal jen možnost ukázat na všechny chyby, jichž se král ve svém jednání dopustil. Avšak Hannibalova varovná slova již nemohla zastavit běh událostí. Válka byla rozpoutána a její vývoj nasvědčoval ve shodě s Hannibalovou předpovědí tomu, že naděje Syřanů na vítězství jsou pranepatrné.

V bojových akcích využil Antiochos Hannibala prazvláštním způsobem. Ačkoli Hannibal vynikal jako zkušený velitel pěších jednotek, byl pověřen velením loďstvu skládajícímu se z 37 lodí, které měl dopravit z Foinikie do Egejského moře, a posílit tak syrskou flotilu, jež operovala v tamních vodách. Když se v roce 190 př. n. l. Hannibal vydal se svými loděmi na cestu, aby splnil králův rozkaz, byl poražen rhodskou flotilou, která bojovala na římské straně. Téhož roku utrpěl i sám Antiochos rozhodující porážku v Thrákii i u maloasijské Magnésie, kam se později boje přenesly. Porážkou Sýrie se silně zvýšila vážnost římské říše ve východním Středomoří. Třebaže syrské království zůstávalo nadále samostatné, jeho vliv a velmocenské tužby byly navždy ztraceny.

Již při předběžných jednáních o mírové smlouvě se Římané netajili tím, že budou na poraženém Antiochovi požadovat, aby jim vydal Hannibala. Tu se však projevila velkorysá povaha syrského krále: ačkoli vydání Hannibala mělo být před Hannibalem samým přirozeně co nejpřísněji utajeno, pokládal Antiochos za svou povinnost varovat svého někdejšího společníka. Hannibal bez váhání opustil Sýrii a hledal si nové útočiště.

Když byla v roce 188 př. n. l. v syrském městě Apamei uzavírána mírová smlouva mezi Římany a Antiochem, byl již Hannibal dávno mimo nebezpečí. Ale přesto pokládali Římané za nutné vtělit do textu smlouvy větu, v níž o Hannibalovo vydání žádali. Tento požadavek neměl jenom deklarativní ráz. Hannibal se jím stával štvancem, který nemohl doufat, že by nalezl přístřeší na území státu, který by s Římem udržoval třeba jen běžné diplomatické styky.

Jeho útěk od Antiocha se uskutečnil záhy po bitvě u Magnésie. Nejprve se Hannibal uchýlil do staroslavného města Gortyny na ostrově Krétě, avšak pobyl zde jen krátkou dobu. Ale i ta stačila k tomu, aby jeho bohatství, které stále vozil s sebou, vzbudilo nežádoucí pozornost Kréťanů. Hannibal si však dovedl poradit i s tímto novým nebezpečím: dal naplnit množství amfor olovem, které zakryl vrstvou zlata či stříbra, a uložil je v přítomnosti městských předáků do chrámu bohyně Diany. Skutečný Hannibalův poklad byl zatím zcela jinde, na místě, kde by ho nikdo nehledal: skrýval se v obyčejných měděných sochách povalujících se u vchodu Hannibalova

domu, kde nebudil žádnou pozornost ani u tak nedůvěřivých a hrabivých lidí, jako byli Kréťané.

Římané však nedopřávali Hannibalovi klidu, a tak Hannibal ještě před uzavřením mírové smlouvy mezi Římem a Antiochem Krétu opustil.

Vlys v chrámu v Prinias na Krétě (koncem 7. stol. př. n. l.)

Je pravděpodobné, že právě v této době žil krátký čas v Arménii u krále Artaxia. Avšak poslední útočiště mu poskytl Prusias, král v maloasijské Bithýnii. Mezi tímto panovníkem a sousedním pergamským královstvím, v jehož čele stál Eumenes podporovaný Římany, vládly totiž tehdy nepřátelské vztahy. A Prusias se při svém konfliktu s Eumenem vydával v nebezpečí, že sám bude napaden Římany, takže přítomnost Hannibala na jeho dvoře mu mohla být za daného stavu věcí jen vítána.

Hannibal Prusia skutečně nezklamal a pomáhal mu při vyzbrojování armády a dával mu i mnohé cenné rady pro eventuální boje s Římany. Pokoušel se získat pro Bithýnii i nové spojence a snažil se objasnit maloasijským obyvatelům cíle římské politiky v jejich oblasti. Rhoďanům, kteří patřili mezi římské stoupence, věnoval samostatný spis, v němž rozebíral činy římského politika a vojevůdce Gnaea Manlia Vulsona v Pisidii a Galatii. Obsah tohoto díla není sice znám, ale jistě nebude daleko od pravdy dohad, že měl obyvatele tohoto významného ostrova varovat před spojenectvím s Římany.

Avšak Hannibal velmi často dosahoval ve svém životě pravého opaku věcí, jichž chtěl dosáhnout. Svého času se snažil získat spojence Antiochovi a nyní také Prusiovi, ale jak Antiochos, tak Prusias zůstávali nakonec v bojích osamoceni. A ironií osudu nalezli jmenovaní vladaři pro Hannibala stejné uplatnění na vojenském poli. Podobně jako kdysi u Antiocha měl i u Prusia Hannibal osvědčit své kvality námořního velitele.

Prusias totiž svěřil Hannibalovi velení nad bithynským loďstvem, které se utkalo v Marmarském moři s pergamskou flotilou, jíž velel sám Eumenes. Bitva měla dramatický spád a Hannibal v ní naposled ve svém životě rozvinul své vynikající vojenské schopnosti. Rozhodl se řešit střetnutí tím, že zaútočí přímo na Eumena a pokusí se v boji vyřadit v co nejkratší době největší počet nepřátelských lodí. Aby se však mohl uskutečnit útok na pergamského krále, musel Hannibal zjistit, na které lodi se vlastně jeho protivník zdržuje.

Eumenes II. Mince ze sbírky Národního muzea v Praze

V době, kdy se teprve schylovalo k bitvě, vyrazil z řad bithynského loďstva malý rychlý člun, který se blížil k Eumenově flotile. Na jeho palubě stál posel, který naznačoval, že přináší dopis, a tázal se, kde je Eumenes. Pergamští námořníci netušili, že se stávají obětí promyšleného Hannibalova triku. V domnění, že posel přináší mírovou nabídku, ukázali mu ochotně Eumenovu loď. Tímto zjištěním vlastně skončil poslův úkol. Dopis, který byl Eumenovi doručen, obsahoval jen bezvýznamné údaje a zesměšňoval pergamského vládce.

Hannibalovi se skutečně podařilo zahnat Eumena na útěk. Ostatní pergamské lodě se sice pokoušely zabránit Hannibalovi v dalším útoku, ale i jejich pokusy zmařil Hannibal zcela nečekaným způsobem. Jakmile se totiž nepřátelské koráby přiblížily k bithynským lodím, začali na ně Hannibalovi lodníci vrhat hliněné nádoby, které se s třeskotem tříštily na jejich palubách. Toto nezvyklé počínání vyvolávalo zprvu jen veselí pergamských lodníků. Ale smích je brzy přešel. Z rozbitých nádob začali

vylézat jedovatí hadi, proti nimž byly lodní posádky prakticky bezbranné. A tak byly i ostatní pergamské lodě donuceny zanechat započatého boje a stáhnout se z bitvy.

Hannibalovo vítězství nad Eumenem však sdílelo osud všech ostatních bitev, z nichž Hannibal vyšel jako vítěz, a nemělo zásadní vliv na konečné vyznění konfliktu, do něhož Hannibal zasáhl. Roku 184 př. n. l. došlo mezi Prusiem a Eumenem k novému měření sil, tentokrát na souši. Není jasné, do jaké míry se Hannibal podílel na této bitvě, která skončila Prusiovou porážkou.

Příštího roku přišlo do Malé Asie římské poselstvo, které mělo urovnat konflikt mezi oběma vladaři. Jeho členem byl i přední římský velitel a politik obeznámený zejména s problematikou řeckého světa, Titus Quinktius Flamininus.

Flamininus se kromě politických otázek zajímal i o Hannibala, o němž se již dříve náhodou dověděl, že se zdržuje na Prusiově dvoře. Prusias totiž poslal kdysi do Říma posly, s nimiž se Flamininus setkal na společném obědě. Mezi řečí utrousil jeden z poslů zmínku, že Hannibal žije v Bithýnii. Flamininus oznámil tuto zprávu ihned římskému senátu, který se rozhodl přimět Prusia k tomu, aby Hannibala vydal Římanům.

Při jednání mezi Římany a Prusiem byl tento římský požadavek skutečně přednesen; zachované zprávy se rozcházejí při líčení Prusiovy reakce na tuto římskou žádost. Podle některých byl Prusias ochoten Hannibala vydat za předpokladu, že přitom nevyjde najevo jeho vlastní zrada, jíž se na Hannibalovi chtěl dopustit. Římané si měli počínat tak, aby vzbudili zdání, že ho vlastně sami unesli. Podle druhé verze se Prusias prý přímo podílel na Hannibalově smrti. Jiné zprávy tvrdily, že se snažil získat pro Hannibala milost. Skutečný Prusiův podíl na událostech, jež bezprostředně předcházely Hannibalově smrti, patří zřejmě k těm problémům, které zůstanou nadále zastřeny rouškou tajemství.

Hannibalovi prý bylo v jakési věštbě předpověděno, že zemře v libysské zemi. Sám Hannibal si prý tuto věštbu vykládal tak, že má zemřít v Libyi na africké půdě. Neuvědomoval si však, že právě v Bithýnii byla malá říčka, která se jmenovala Libyssos a podle níž se i přilehlé území označovalo jako Libyssa. Pověsti o věštbě se však

nepochybně rozšířily až po Hannibalově smrti a byly vykonstruovány tak, aby odpovídaly skutečnému místu, na němž Hannibal zahynul.

Miniatura z barveného skla

Poslední okamžiky svého života strávil Hannibal na svém venkovském dvorci, který mu kdysi věnoval sám Prusias. Svou usedlost Hannibal přeměnil v těžko dostupnou pevnost, neboť pevné bráně, za níž se bezpečně mohl skrýt, věřil více než slovům svých dočasných přátel a příznivců. Ze statku vedly i tajné chodby na nejrůznější strany, aby v případě nebezpečí nebyl Hannibal odkázán pouze na jedinou cestu ke svobodě. Avšak tentokrát byli Římané rychlejší. S četnými ozbrojenci obstoupili budovu i její okolí, takže bylo zřejmé, že o tajných chodbách vedoucích ze statku byli předem zpraveni nebo že jejich existenci — po zkušenostech, které s Hannibalem měli — prostě předpokládali.

Když jeden z otroků sdělil Hannibalovi zprávu, že v okolí statku se pohybuje neobvyklé množství ozbrojených lidí, věděl kartaginský velitel, že musí jednat rychle, aby se jeho pevnost nezměnila v past, z níž by nebylo úniku. Poslal proto otroka, aby obešel všechny východy a zjistil, zda některý zůstal neobsazen. Když však otrok přišel zpět se zprávou, že všechny východy jsou hlídány, volil Hannibal poslední prostředek, který mu ještě zbýval, aby nepadl živ do rukou svých nepřátel. Jed, který je

posledním pomocníkem zatracenců, otevřel tentokrát Hannibalovi cestu z římského obklíčení.

Smrt ukončila život štvance, v něhož se proměnil jeden z největších válečníků všech dob. Snad si v okamžiku, kdy se loučil se životem, vzpomněl na dávné události u hispánského Sagunta, které vyústily nakonec proti jeho očekávání v dravý římský nástup na západě i na východě, jemuž sám padl za oběť. V době, kdy Hannibal umíral, byl boj o světovládu rozhodnut i ve východním Středomoří v římský prospěch, třebaže Řím si ještě nedokázal podrobit východní oblasti do té míry, aby je učinil integrální součástí svého impéria.

Hannibalova smrt, kterou si konec konců Římané vynutili, byla výmluvným svědectvím římských cílů. Římané nebyli ochotni strpět, aby se v sousedství jejich impéria pohyboval třeba jen stín někdejšího Hannibala. Mohli se tedy smířit s tím, aby na politické mapě tehdejšího světa existoval nadále stín vrhaný poraženým Kartágem? Od roku 183 př. n. l., kdy Hannibal zemřel, vede přímá linie ke třetí punské válce (149-146 př. n. l.), na jejímž konci Římané Kartágo srovnali se zemí.

U KARTAGINCŮ PŘEVLÁDÁ MÍNĚNÍ, ŽE TOUŽIL PO BOHATSTVÍ, U ŘÍMANŮ, ŽE BYL KRUTÝ.

POLYBIOS

Líčení antických autorů, která se nám zachovala o největším kartaginském vojevůdci, neponechávají nikoho na pochybách, jak výjimečnou osobností byl Hannibal. Ale na druhé straně jejich výroky mnohdy prozrazují i to, s jakým neporozuměním starověk posuzoval Hannibalovy činy a jak si zjednodušil pohled na jednoho z vůdčích činitelů tehdejších dějin. Vystupovala-li u Kartaginců v pojetí Hannibala do popředí jeho hrabivost a u Římanů jeho krutost, je to jen důkazem, jak málo rozuměli Hannibalovi jeho vlastní krajané i jeho nejzatvrzelejší odpůrci.

Avšak to, co víme o Hannibalovi z děl týchž antických autorů, dostačuje k tvrzení, že Hannibal nebyl o nic více krutý či chtivý bohatství než jeho římští protivníci. Jak Hannibal, tak i Římané postupovali v riskantních situacích se stejnou bezohlednou tvrdostí a v tomto ohledu si neměli římští velitelé se svými kartaginskými kolegy vskutku co vyčítat. Na druhé straně antické prameny nemohly zamlčet, že výstřelků se dopouštěli spíše Římané než Kartaginci: uťatá hlava poraženého protivníka vržená do nepřátelského tábora byla dílem římského, a nikoli kartaginského velitele.

Avšak i v jiných směrech vede zamyšlení nad Hannibalovou životní poutí k tomu, že se Hannibal objevuje v novém světle.

Jeho osobní život se vždy vyznačoval střídmostí a skromností a byl prost milostných dobrodružství a vzrušujících příhod, jimiž se rozněcovaly právě aristokratické římské i kartaginské kruhy. Střídmost v jídle i pití a odívání jen dokreslují nenáročný způsob Hannibalova života. Přitom se kartaginský vojevůdce nikdy nevyhýbal nebezpečným situacím, jimiž jeho válečná tažení oplývala, a v důvěře ve vlastní síly překonával všechny

těžkosti i nástrahy, jež mu stavěla do cesty příroda či nepřítel. Protože dokázal věřit především sám sobě, opovrhoval Hannibal pověrami a nedával se zmást ani věšteckými znameními, jež s obavami sledovali četní starověcí vojáci i politikové.

Svými osobními kvalitami vynikal Hannibal nad sobě rovné současníky nejen v Kartágu, ale i v Římě a v ostatním středomořském světě. Své veškeré činy podřizoval zájmu své vlasti a této zásadě zůstal věrný až do samého konce svého života. Pojem vlasti mu však nikdy nebyl abstraktní a bezobsažnou myšlenkou. Říše, kterou chtěl vytvořit, měla podle jeho představ sloužit především zájmu těch, kdož se sami svou prací podíleli na jejím vzniku: řemeslníkům, obchodníkům, vojákům, lidu v nejširším smyslu slova. Ale v žádném případě nechtěl připustit, aby z jejího vzniku těžili úskoční aristokraté, kteří se skrytým nebo otevřeným nepřátelstvím sledovali počínání Hannibala i celého rodu, k němuž patřil.

Nenávist k zazobané a krátkozraké kartaginské aristokracii prostupovala celým Hannibalovým životem a veškerým jeho jednáním. Nikdy si ostatně nerozuměl s příslušníky kartaginské aristokracie honosícími se jen svými urozenými prapředky. Tito lidé mu zosobňovali svět sladkých slov a prázdných gest, jejž usvědčuje z nemohoucnosti sama jeho existence. Hannibal byl muž činu, muž, který se nebojí rány, ale neváhá ji také sám zasadit. Tyto vlastnosti přivedly na jeho stranu kartaginský lid, jímž tak okázale opovrhovala kartaginská aristokracie.

Neméně si Hannibala vážili i jeho vojáci. Afričtí, hispánští, řečtí či italští žoldnéři vedeni instinktem prostých lidí vytušili v Hannibalovi člověka, jemuž mohou svěřit své životy. Věděli, že Hannibal je povede cestou, která sice nebude lehká, ale která také nebude slepým hazardem. Mezi Hannibalem a jeho vojáky se vytvářelo zvláštní pouto, které bylo drsné a vojensky neotesané, ale vynikalo pevností a mužnou věrností. Hannibal byl jedním z mála starověkých vojevůdců, který nemusel mít zvláštní obavy o smýšlení a věrnost svého vojska. Útrapy ani neúspěchy nedokázaly zpřetrhat toto pouto. Údiv vzbuzovalo ve starém věku i to, že v řadách jeho vojska

nedocházelo k vážnějším projevům nespokojenosti vůči Hannibalovi.

Hannibal prožil vlastně celý svůj život na válečných taženích. Podle římského přísloví mlčí Múzy tam, kde řinčí zbraně, ale Hannibal se nepotřeboval oháněť podobným tvrzením. Ani v době svých nejnamáhavějších tažení se neomezoval jen na řešení vojenských problémů, třebaže vzhledem k situaci, v níž byl, zaujímaly často prvé místo. Je však známo, že ho na všech výpravách provázeli řečtí historikové Seilénos a Sósylos, kteří měli zapisovat jeho činy, aby neupadly v budoucnu v zapomenutí. Hannibalovy široké kulturní zájmy budily obdiv už ve starém věku. Jistě není obvyklé, když proslulý vojevůdce navrhuje sám plán výstavby nově zakládaného města; a přece právě tuto službu prokázal Hannibal arménskému králi Artaxiovi, který chtěl vystavět nové hlavní město pro svou říši. Výsledkem vlastní Hannibalovy literární činnosti bylo prý několik spisů sepsaných v řec-

Bohyně se lví hlavou

kém jazyce, který Hannibal zásluhou Sósylovou dobře ovládal a který byl v té době dorozumívací světovou řečí. Je typické, že největší Kartaginec volil pro svá díla právě řečtinu. Důvod je nasnadě: Hannibal si byl vědom, že by hovořil jen k omezenému počtu lidí, kdyby psal punsky, a to nebylo jeho úmyslem. Jeho díla se bohužel nedochovala, avšak můžeme znovu oprávněně předpokládat, že i v nich se Hannibal pokoušel vysvětlovat své cíle a že v souvislosti s nimi kriticky rozebíral římskou politiku.

Hlavním cílem Hannibalova života bylo rozbít italský svaz, zabránit Římu ve velmocenské politice a vytvořit silnou kartaginskou říši, která by zahrnovala nejdůležitější země západního Středomoří: severní Afriku, Hispánii a ostrovy ležící mezi Afrikou a Itálií, zejména Sicílii. Můžeme si klást jen otázku, zda tento plán byl pro Hannibala konečným cílem, či jenom prvým stupněm k podmanění celého středomořského světa. To, co víme o Hannibalově povaze, by zřejmě svědčilo pro druhou eventualitu, avšak bylo by neopodstatněné budovat další závěry pro historické zhodnocení Hannibalovy osobnosti na nesoudržné tříšti dohadů. Konkrétní cíl druhé punské války byl však pro Hannibala zcela jasný: Hannibal usiloval o podobné sjednocení západního Středomoří, které se sice uskutečnilo jako důsledek druhé punské války, ale pod římskou nadvládou.

S tímto vývojem Hannibal přirozeně nepočítal a připravoval se na vítězný konec války. V hrubých rysech si byl vědom, co bude jeho nová říše potřebovat. Nevyčerpatelné zdroje afrického zemědělství, bohatá ložiska drahých kovů v Hispánii, strategická poloha Sicílie, dokonalé výrobky vycházející z kartaginských řemeslnických dílen a kartaginský obchod rozvíjející se v celosvětovém měřítku, to vše měly být hlavní sloupy, na nichž měla spočívat pevná stavba říše, v jejímž čele chtěl Hannibal v budoucnu stát.

Hannibalovo vůdčí postavení v jeho vysněné říši by bylo nejpřirozenějším důsledkem jeho vojenských vítězství. Autokratické tendence byly ostatně jasně patrny už z prvých Hannibalových činů, sotva se ujal vojenského velení nad kartaginskou armádou v Hispánii. I v tomto ohledu pokračoval Hannibal tam, kde přestal jeho otec Hamilkar Barkas. Všichni Barkové viděli zcela jasně, že

říše, kterou chtěli budovat, bude potřebovat vládu pevné ruky. Hannibal opírající se o oddanou armádu byl ochoten i schopen vést tuto říši v ožehavých letech její počáteční existence.

Své vojenské činy dovedl Hannibal vždy vhodně kombinovat s politickými akcemi, které jen potvrzovaly, jak pronikavě viděl do všech detailů situace, která se před ním rozvíjela. Jeho snahy o vytvoření protiřímské koalice, ať již byla jejich dějištěm Itálie, nebo celé Středomoří, svědčily o jeho politické velkorysosti a ve zdrcující většině případů vycházely ze správného zhodnocení poměrů. Všestranně nadaný i činný Hannibal patřil mezi osvícené představitele helenistického světa.

Co však způsobilo nakonec Hannibalovu porážku a co vedlo k tomu, že Hannibal, jeden z největších mužů, kteří se zrodili ve starém věku, musel na sklonku svého života obcházet jako prosebník panovníky východních států, kteří se mu zdaleka nevyrovnali ani svými vojenskými, ani politickými schopnostmi?

Pokusme se nejprve řešit otázku vyznění římsko-kartaginského konfliktu v objektivní rovině, bez přihlédnutí k osobnostem, jež dodávaly tehdejší historii její dramatický ráz. A už z tohoto obecného hlediska vyplývá, že Hannibal stál na té straně, jež byla odsouzena k zániku. Příčina netkvěla pouze v tom, že Kartágo nebylo schopno postavit tak silnou armádu, která by mohla trvale čelit římským legiím a rozrušit samo jádro římské armády, nebo že boj na několika frontách byl nad kartaginské síly. Hlavní důvod římského vítězství byl spíše v tom, že kartaginská aristokracie, která přes všechny snahy a úspěchy barkovců konec konců rozhodovala o celkové orientaci kartaginské zahraniční politiky, měla o světové říši, jež měla vzniknout jako výsledek druhé punské války, svérázné představy. Někteří byli zásadně proti jejímu vytvoření a byli ochotni spokojit se pouze se svou africkou državou, protože věděli, že světový obchod se stejně nemůže dost dobře obejít bez aktivního kartaginského podílu. Jiní sice uvažovali o zámořských výbojích, ale ohlíželi se především na Hispánii, popřípadě na Sicílii, ale neměli vyslovený zájem na riskantním tažení v Itálii. Barkovci, kteří kladli takový důraz právě na vyřazení

DOKUMENTY
ŘEČI
VÝROKY

K dokreslení Hannibalovy doby a jeho činů uvádíme texty význačných dokumentů vztahujících se k problémům, o nichž je v Hannibalově životopise řeč, tak jak je nacházíme v dílech antických historiků, a projevy i charakteristické výroky, jež při různých příležitostech pronesl — podle podání řeckých a římských historiků — Hannibal či jeho současníci. Řeči a výroky vkládané do úst významným činitelům druhé punské války jsou výtvorem invence antických autorů, a nejsou tedy autentickými dokumenty pro dobu, do níž jsou kladeny. Jejich obsah je však charakteristický pro pojetí těchto osobností, jež bylo v antické době rozšířeno.

PRVNÍ SMLOUVA MEZI ŘÍMEM A KARTÁGEM

Polybios III 22. Tato smlouva je kladena tradicí na samotný počátek římské republiky; existence této smlouvy není však historicky prokázána.

Za těchto podmínek budiž přátelství mezi Římany a římskými spojenci a mezi Kartaginci a kartaginskými spojenci. Římané ani římští spojenci nesmějí plout za Krásný mys, leda by k tomu byli donuceni bouří nebo nepřáteli; pakli tam kdo bude zanesen proti své vůli, nesmí tam nic kupovat ani si brát mimo to, co potřebuje k opravě lodi nebo k oběti, a ať odpluje do pěti dnů. Kteří přijdou za obchodem, nesmění nic pravoplatně, jedině za účasti obecního hlasatele nebo písaře. Za zaplacení všeho, co bude v jejich přítomnosti prodáno, bude prodávajícímu ručit stát, pokud to bude prodáno v Africe nebo na Sardinii. Přijde-li kdo z Římanů do té části Sicílie, nad kterou vládnou Kartaginci, ať všecky podmínky pro Římany

jsou stejné. Kartaginci se zase nesmějí dopouštět bezpráví na lidu v Ardei, v Antiu, v Laurentu, v Circejích, v Terracině ani na nikom jiném z Latinů, kteří jsou Římanům poddáni. Pakliže jim někteří poddáni nejsou, ať se Kartaginci zdrží jejich měst; pakli kterého dobudou, odevzdají je nedotčené Římanům. Ať nestaví v Latiu žádnou tvrz. Vkročí-li do země jako nepřátelé, nesmějí v zemi strávit noc.

DRUHÁ SMLOUVA MEZI ŘÍMEM A KARTÁGEM

Polybios III 24. Podle tradice byla uzavřena roku 348 př. n. l.

Za těchto podmínek budiž přátelství mezi Římany a římskými spojenci a mezi Kartaginci i Tyrskými a lidem v Utice i jejich spojenci. Na druhé straně Krásného mysu a Mastia Tarseion nebudou Římané ani loupit, ani obchodovat, ani město zakládat. Jestliže Kartaginci dobudou v Latiu nějakého města, které není poddáno Římanům, ať si nechají peníze i zajatce, ale město ať jim odevzdají. Jestliže někteří Kartaginci zajmou některé, se kterými mají Římané přátelskou smlouvu, ale kteří jim nijak nejsou poddáni, ať je nevozí do římských přístavů; pakli tam některý bude zavezen a Říman naň vloží ruku*, budiž propuštěn. Totéž ať nečiní ani Římané. Jestliže si z některé země, nad kterou vládnou Kartaginci, vezme Říman vodu nebo zásoby, nesmí kvůli těmto zásobám ubližovat nikomu z těch, s nimiž Kartaginci udržují mír a přátelství. Totéž ať nečiní ani Kartaginec. Pakli ano, ať není stíhán soukromě; dopustí-li se kdo takové věci, stane se to bezpráví veřejnou záležitostí. Na Sardinii a v Africe ať nikdo z Římanů neobchoduje ani nezakládá město, leda aby si opatřil zásoby nebo spravil loď. Zanese-li ho tam bouře, ať se vzdálí do pěti dnů. Na té části Sicílie, které vládnou Kartaginci, a v Kartágu smí dělat a prodávat všecko, co smí i občan. Právě tak si smí počínat i Kartaginec v Římě.

* Tj. koupí ho jako otroka.

DODATEK KE DRUHÉ SMLOUVĚ MEZI ŘÍMEM A KARTÁGEM

Polybios III 25. V roce 279 př. n. l. byl text předchozí smlouvy rozšířen o dohodu obou stran v boji proti epeirskému králi Pyrrhovi.

Jestliže uzavrou písemně spojeneckou smlouvu proti Pyrrhovi, ať se obě strany vynasnaží, aby mohla jedna druhé pomáhat v napadeném území. Budou-li ti nebo oni potřebovat pomoci, ať Kartaginci poskytnou lodi pro útok i pro návrat; potraviny ať dodávají ti i oni těm svým. Kartaginci ať pomáhají Římanům i na moři, bude-li třeba. Lodní posádky však nikdo nesmí nutit k vylodění proti jejich vůli.

NÁVRH MÍROVÉ SMLOUVY PO PRVNÍ PUNSKÉ VÁLCE

Polybios I 62. Mír mezi oběma nepřátelskými stranami byl uzavřen roku 241 př. n. l.

Kartaginci a Římané uzavírají přátelství za těchto podmínek, uzná-li tak za dobré i lid římský. Kartaginci vyklidí celou Sicílii a nebudou válčit s Hierónem ani útočit na Syrakusany, ani na syrakuské spojence. Kartaginci vrátí Římanům všecky zajatce bez výkupného. Na penězích zaplatí Kartaginci Římanům do 20 let 2200 eubojských talentů.

ŘEČ HANNONA VELIKÉHO O VÁLCE PROTI SAGUNTU

Livius XXI 10, 4—13. Římští poslové, které Hannibal nepřijal, odešli do Kartága, aby tam žádali přerušení vojenských akcí a vydání Hannibala. Jejich žádost podporoval pouze Hanno, předák protibarkovské opozice.

„Jako byste chtěli přihodit dříví do ohně, vyslali jste k vojsku mladíka, jenž plane touhou po vládě a zná k je-

jímu dosažení jedinou cestu — žije-li tak, že z jedné války vyvolá druhou a je obklopen zbraněmi a legiemi. Sami jste rozdmýchávali oheň, jehož jste nyní obětí. Vaše vojska obléhají Saguntum, ačkoli jim v tom brání smlouva. Brzy oblehnou římské legie Kartágo a povedou je též bohové, jejichž přičiněním v předešlé válce Římané pomstili porušení smlouvy. Cožpak neznáte nepřítele, sebe samy či osudy jednoho i druhého národa? Váš podařený velitel nevpustil do tábora vyslance, kteří přicházejí od spojenců a v zájmu spojenců, a pošlapal tak mezinárodní právo. A přestože byli vyhnáni z míst, na něž mají přístup i nepřátelští vyslanci, přišli k vám. Podle smlouvy vymáhají zadostiučinění, a aby vina nezůstala na obci, vyžadují původce provinění a viníka zločinu. Obávám se, že si budou počínat s tím důslednější přísností, až jednou začnou, čím mírněji jednají teď a čím váhavěji začínají válku.

Mějte na mysli Aegatské ostrovy a Eryx* i vše, co jste snášeli po čtyřiadvacet let na souši i na moři. A to nebyl vůdcem tento hoch, ale jeho otec Hamilkar, druhý Mars, jak oni** sami tvrdí. Avšak nedovedli jsme se držet stranou od Tarenta, to je od Itálie, jak žádala smlouva, stejně jako nyní se nedržíme stranou od Sagunta. Zvítězili tedy nad námi bozi i lidé a spor, který národ porušil smlouvu, rozřešil jako spravedlivý soudce výsledek války, jenž udělil vítězství straně, na níž stálo právo. Ke Kartágu nyní posouvá Hannibal ochranné přístřešky i obléhací věže a svým beranem otřásá kartaginskými hradbami. Kéž jsem špatným prorokem: trosky Sagunta dopadnou na vaši hlavu a válka, která byla započata se Saguntem, přeroste ve válku s Římany.

‚Máme tedy vydat Hannibala?‘ řekne někdo. Vím, že u něho požívám malé vážnosti, protože jsem nepřítelem jeho otce. Radoval jsem se dokonce i z Hamilkarovy smrti, protože bychom již vedli válku s Římany, kdyby zůstal naživu, a stejně tak nenávidím a proklínám tohoto mladíka jako zlého démona a ohnivou pochodeň války. Domnívám se, že má být nejen vydán, aby se odčinilo porušení smlouvy, ale i kdyby ho nikdo nežádal, že se má

* Místa slavných bitev za první punské války.
** Barkovci.

odvést tam, kde končí země i moře, a ponechat ho na takovém místě, odkud by k nám nemohlo proniknout ani jeho jméno a pověst o něm a odkud by sám nemohl rušit klid obce.

Navrhuji tedy, abychom ihned vyslali posly do Říma, kteří by dali senátu zadostiučinění, a jiné, aby Hannibalovi sdělili, že má odvést vojsko od Sagunta, a podle smlouvy vydali Hannibala Římanům. Třetí poselstvo pověřuji, aby dalo zadostiučinění Saguntanům.“

HANNIBALOVA ŘEČ K VOJÁKŮM PO PÁDU SAGUNTA

Livius XXI 21

„Domnívám se, že i vy, spojenci, sami uznáváte, že po podrobení všech hispánských kmenů buď musíme ukončit vojenskou službu a rozpustit vojsko, nebo přenést válku do jiných území. Tyto kmeny budou moci vzkvétat nejen z plodů míru, ale i vítězství, jestliže budeme od jiných kmenů získávat kořist i slávu. A protože nás očekává vojenská služba daleko od domova a není jisté, kdy spatříte své domy a vše, co je vám drahé, dovoluji vám, abyste, pokud chcete, navštívili své příbuzné. Rozkazuji, abyste zde opět byli na začátku jara, abychom s pomocí bohů mohli začít válku, která nám získá nesmírnou slávu i kořist.“

HANNIBAL POVZBUZUJE SVÉ VOJÁKY PŘI PŘÍCHODU K ALPÁM

Livius XXI 30

Když se Hannibal rozhodl, že bude pokračovat v pochodu a postupovat dále do Itálie, svolal shromáždění a rozmanitými prostředky působil na mysli vojáků výčitkami i povzbuzováním.

Podivuje se prý, jaký náhlý strach zachvátil jejich srdce, která vždy byla nebojácná; že po tolik let konají vojenskou službu jako vítězové a neopustili Hispánii dříve, než do kartaginské nadvlády upadly všechny kmeny a území, jež obklopují dvě různá moře. Potom prý z rozhoř-

čení nad tím, že římský národ žádal jako pokutu vydání všech vojáků, kteří obléhali Saguntum, přešli Iberus, aby vyhladili římské jméno a osvobodili svět; a tenkrát že se nikomu nezdálo dlouhé, když pochodovali od západu slunce až k východu. Nyní, když vidí, že mají za sebou mnohem větší část pochodu, když překonali pyrenejský masív mezi nejdivočejšími kmeny, když překročili mohutný tok Rhodanu, ačkoli jim v tom bránilo tolik tisíc Keltů a museli zkrotit i dravost řeky, a když mají v dohledu Alpy, jejichž druhá strana již patří k Itálii, že se unavení zastavují uprostřed nepřátelských bran, jako by věřili, že Alpy jsou něco jiného než pouhé vysoké hory. A ať jsou i vyšší než hřebeny Pyrenejí, nesahá žádná krajina do nebe a není pro člověka nedostupná. Vždyť i Alpy jsou obydleny, obdělávány a rodí i poskytují potravu živým bytostem.

Průsmyky že jsou schůdné pro vojsko. Vždyť vyslanci, které mají před očima, nepřekonali Alpy na křídlech. A ani jejich předkové prý nejsou domorodci, ale rolníci, kteří se tam přistěhovali z Itálie a bezpečně přecházeli přes Alpy často ve velkých zástupech s dětmi a manželkami jako stěhovavé kmeny. A co že je neschůdné nebo nepřekonatelné pro vojáka, který se sebou nenese nic kromě vojenského vybavení? Kolik námahy vynaložili, aby bylo vzato Saguntum, kolik nebezpečí podstoupili za osm měsíců obléhání?

Když pochodují na Řím, hlavní město světa, co se jim zdá tak nesnadné a drsné, aby zdržovali započatou věc? Vždyť Keltové kdysi dobyli toto město a Pun nemá odvahu se k němu přiblížit?

A proto buď ať se smíří s tím, že v odhodlání a mužnosti nad nimi nabyl vrchu kmen, který v těchto dnech tolikrát porazili, nebo ať sami zakončí svůj pochod na poli ležícím mezi Tiberem a římskými hradbami.

HANNIBALŮV PŘÍCHOD DO ITÁLIE

Livius XXI 35, 7—9

Když šik, který se vydal na cestu za rozbřesku, postupoval jen pomalu, protože krajina byla pokryta vrstvou

sněhu a ve tváři všech se zračila únava a zoufalství, postavil se Hannibal do čela vojska a nařídil, aby se zastavili na jakémsi horském výběžku, z něhož byl daleký i široký rozhled, a ukázal jim Itálii a pádské roviny ležící pod Alpami. Kráčejí prý nejen přes hranice Itálie, ale i města Říma. Zbývající cesta prý povede rovinou a z kopce. V jedné, nanejvýše dvou bitvách že se zmocní tvrze i hlavního města Itálie.

HANNIBAL POVZBUZUJE SVÉ VOJÁKY PŘED BITVOU U TICINU

Po přechodu Alp byli kartaginští žoldnéři v těžké situaci způsobené útrapami a ztrátami na namáhavé cestě. Když se schylovalo k prvému střetnutí mezi Kartaginci a Římany, shromáždil Hannibal své vojsko a dal před ně přivést zajatce, jichž se zmocnil při svém pochodu Alpami. Poté přinesli římské zbraně a Hannibal oznámil, že zajatci, kteří se přihlásí, budou moci mezi sebou ve dvojicích zápasit a že vítězové budou propuštěni se zbraní a koněm na svobodu. Protože se všichni hlásili k zápasu, musely být dvojice vylosovány. Podívaná na zápasící zajatce zaujala přihlížející kartaginské vojáky, kteří chválili vítěze i ty, kteří padli v boji. Po skončení zápasů přednesl Hannibal řeč ke svým vojákům, aby jim dodal odvahy k nastávajícím bojům s Římany. Pro srovnání uvádíme Polybiovu i Liviovu verzi jeho řeči.

Polybios III 63

Tímto způsobem dodal Hannibal myslím vojákům novou náladu. Potom sám postoupil vpřed a pravil, že dal přivést zajatce jen proto, aby se jeho vojáci přesvědčili o stavu věcí tím, že zblízka pohlédnou na cizí osudy, a aby pak lépe soudili o své vlastní situaci. Že i je osud nutí k podobnému zápasu a že jsou pro ně uchystány i podobné ceny. Je totiž třeba buď zvítězit, nebo padnout, anebo se dostat do zajetí nepřátel. Svým vítězstvím že nezískají jako odměnu koně a vojenské pláště, ale že se stanou nejblaženějšími ze všech lidí, protože se zmocní římského bohatství. A jestliže se jim v boji něco přihodí

a budou-li bojovat do posledního dechu za uskutečnění nejkrásnější naděje, že padnou jak se sluší na bojovníky a nic zlého se jich nedotkne.

Avšak těm, kteří podlehnou a odhodlají se z touhy po životě k útěku nebo si budou chtít zachránit život jiným způsobem, prý hrozí všemožné zlo a neštěstí. Nikdo z nich že není ostatně tak pošetilý a hloupý, aby, vzpomene-li si na dlouhé cesty, které vykonali ze své vlasti, na množství bitev, které mezitím svedli, a vezme-li v úvahu velké řeky, které překročili, se mohl domnívat, že uprchne a dojde do vlasti. Proto že sám soudí, že je třeba, aby se vzdali veškeré takovéto naděje a hleděli na svou situaci stejně, jako právě činili v souvislosti s osudy jiných. Vždyť tak jako u nich vítěze i padlého všichni oslavovali, ale nevšímali si těch, kteří zůstali naživu, tak že je třeba — podle jeho mínění — posuzovat i vlastní stav. Že všichni půjdou do boje s největší nadějí na vítězství; a nebude-li to možné, že padnou. Podle jeho názoru nelze chovat v mysli naději na život, budou-li přemoženi. Budou-li se řídit tímto závěrem a úvahou, že bezpečně dosáhnou zároveň jak vítězství, tak i spásy. Neboť všichni, kteří se buď z vlastní úvahy, nebo z nutnosti drželi takovéto zásady, nikdy nebyli připraveni o vítězství nad nepřáteli. A i kdyby se stalo, že by nepřítel měl ve srovnání s námi stejnou naději: u Římanů je tomu nyní tak, že mají naději většinou pouze v útěku, protože jejich vlast leží nablízku. Je zřejmé, že odvaha lidí zbavených veškeré naděje rázem vyprchá.

Příklad i řeč přijímali za své četní vojáci a jejich myšlenky se začaly pohybovat tím směrem a s tou odvahou, jak si to přál jejich velitel. Ten je pochválil a propustil; oznámil však, že druhého dne za svítání se vydají na pochod.

Livius XXI 43—44

„Jestliže budete, vojáci, posuzovat svůj osud stejně, jak jste činili při cizím údělu, který vám byl předveden jako příklad, zvítězili jste. Neboť to nebylo pouze divadlo, ale jakýsi obraz vašeho postavení. Nejsem si jist, zda osud nespoutal silnějšími pouty a větší tísní vás než vaše zajatce. Zprava i zleva vás svírají dvě moře a k uniknutí

nemáte ani jedinou loď. Kolem teče Pád, řeka větší a prudší než Rhodanus. Zezadu vás tísní Alpy, které jste přešli zdaleka ne v plném počtu ani se svěžími silami.

A jakmile dojde k prvému střetnutí s nepřítelem, bude možné jen zvítězit, nebo padnout. Avšak stejný osud, který vás přinutil k boji, nabízí vám, zvítězíte-li, takovou odměnu, nad niž lidé nemohou žádat více ani od nesmrtelných bohů. Kdybychom svou statečností získali zpět jen Sicílii a Sardinii, jež byly vyrvány našim otcům, bylo by to dostačující odměnou. Vám však bude patřit vše, co Římané získali a shromáždili v tolika triumfech, i se samotnými pány. Pro tak bohatou odměnu jednejte a s pomocí bohů se chopte zbraně! Když jste dosud pronásledovali dobytek v lusitanských a keltiberských horách, nedočkali jste se zatím žádného zisku za tolik strastí a nebezpečí. Je již na čase, abyste si vysloužili hojnou a velikou mzdu za to, že jste vykonali tak dlouhý pochod přes tolik hor, řek a ozbrojených kmenů. Zde činí osud konec vašim strastem; zde vám dá i spravedlivou mzdu za vykonanou službu.

Nemyslete si, že vítězství bude nesnadné, i když se podle jména jedná o velikou válku. Často i nepatrný nepřítel svedl krvavý zápas a slavné národy a králové byli poraženi jen s malou námahou. Odmyslíme-li si tento jediný lesk římského jména, v čem se vám mohou rovnat? Pomlčím-li o dvacetileté službě, kterou konáte s výjimečnou mužností a štěstím, přišli jste sem od Herkulových sloupů*, od oceánu a hranic nejzazších zemí přes tolik divokých hispánských a keltských kmenů jako vítězové. Budete bojovat s nováčky, kteří byli poraženi, přemoženi a obklíčeni Kelty v tomto létě a kteří nejsou známi svému vojevůdci a ani ho sami neznají.

Či snad se mám já, který jsem se narodil málem ve vojenském stanu svého otce, nejslavnějšího velitele, ale jistě jsem v něm byl vychován, a podmanil jsem Hispánii a Galii a zvítězil nejen nad alpskými kmeny, ale i, což je mnohem větší, nad samotnými Alpami, srovnávat s tímto půlročním** vojevůdcem, který opustil své voj-

* Od dnešního Gibraltaru.

** Hannibal naráží na krátkou dobu Scipionovy velitelské funkce.

sko? Kdyby mu dnes někdo ukázal Puny a Římany bez vojenských praporů, jsem přesvědčen, že nebude vědět, u kterého vojska je vlastně konzulem. Velkou váhu přikládám, vojáci, tomu, že mezi vámi není nikdo, před jehož zraky bych sám nebyl vykonal nějaký odvážný čin a komu bych já jako divák a svědek jeho statečnosti nemohl vypočítat jeho mužné činy, i to, kde a kdy se staly. S vámi, které jsem tolikrát pochválil a obdaroval a jichž jsem byl dříve spíše chovanec než vojevůdce, půjdu do bitvy proti mužům, kteří jsou neznámí a neznají se ani mezi sebou navzájem.

Ať pohlédnu kamkoli, vidím všechno plné odvahy a síly, zkušené pěšáky, jezdce z nejurozenějších kmenů s uzdami i bez nich, vás nejpevnější a nejstatečnější spojence, vás, Kartaginští, kteří budete bojovat jak z lásky k vlasti, tak i z nejspravedlivějšího hněvu. Přinášíme válku a v útočném šiku sestupujeme do Itálie, kde chceme bojovat o to odvážněji a udatněji než nepřítel, oč větší naději i odvahu má útočník než obránce. Mimoto rozněcuje a dráždí naši mysl bolest, bezpráví a urážka. Nejprve žádali, abych byl popraven já jako vojevůdce a potom vy všichni, kteří jste obléhali Saguntum. Kdybychom byli vydáni, mučili by nás nejhroznějším způsobem. Nejkrutější a nejzpupnější národ si přivlastňuje vše a činí vše záležitostí svého rozhodnutí. Soudí, že má právo nám nařizovat, s kým máme vést válku a s kým žít v míru. Ohraničuje a uzavírá nás horami a řekami, jež nemáme překračovat. Avšak sám nezachovává hranice, které stanovil. ‚Nesmíš překročit Iberus! Nesmíš vést válku se Saguntany!‘ Vždyť je přece Saguntum svobodné! ‚Nesmíš se pohnout z místa!‘ Což ti nestačí, žes mi odňal mé prastaré provincie Sicílii a Sardinii? Chceš mi vzít i Hispánii? A odejdu-li odtud, přijdeš do Afriky? Přejdeš však? Vždyť už vlastně přešel, pravím: poslal dva letošní konzuly, jednoho do Afriky, druhého do Hispánie. Nám neponechali nic, než co si uchráníme zbraní.

Bázliví a zbabělí mohou být jen ti, kdož požívají vážnosti a jež přijme vlastní země a půda, až budou utíkat bezpečnou a pokojnou cestou. Vám však nezbývá, než abyste byli statečnými muži, a protože jisté zoufalství vám neponechalo jinou možnost mezi vítězstvím a smrtí, buď abyste zvítězili, anebo, bude-li štěstěna nejistá, abyste nalezli smrt spíše v boji než na útěku. Jestliže si to všichni vštípíte dobře do mysli a stane se to vaším předsevzetím, znova opakuji: zvítězili jste. Nesmrtelní bohové nedali nikomu ostřejší zbraň k dosažení vítězství nad pohrdání smrtí!“

MARKUS MINUCIUS A FABIUS KUNKTATOR

Plutarchos, Fabius Maximus 5

Vojáci s pohrdlivým úsměškem nazývali Fabia Hannibalovou chůvou a v Minuciovi viděli velikého muže a velitele, jakého Řím potřebuje. Minucius se tak stal ještě domýšlivějším a vysmíval se válce vedené na vrcholcích hor. Říkal, jak skvělou podívanou jim diktátor poskytuje, když se mají z výšin dívat dolů na pustošení a pálení Itálie, a ptal se Fabiových přátel, zda je chce velitel vést do nebe, když již ztratil všechnu naději na zemi, nebo zda se chce zahalit do mlhy a mračen, aby se skryl před nepřítelem. Přátelé donesli Fabiovi tyto řeči a prosili jej, aby svedením bitvy umlčel posměšky.

Fabius jim však řekl: „To bych musel být ještě větším bázlivcem, než za jakého mne dnes mají, kdyby mne měl posměch a potupa odvrátit od mých záměrů. Bát se o vlast je čestné, kdybych se ale bál lidského mínění, pomluv a hany, nezasloužil bych si svého místa, protože bych otročil těm, jimž mám vládnout a poroučet, když chybují.“

UTKÁNÍ MINUCIA S HANNIBALEM

Plutarchos, Fabius Maximus 12

Když nyní Fabius spatřil, že Minuciovo vojsko je obklíčeno a že je v naprostém zmatku, a jak poznal z pokřiku, neudrží již své postavení, ale chce je opustit a prchnout, udeřil se do stehna a pravil s hlubokým povzdechem svým průvodcům: „Při Herkulovi, Minucius se vrhl do neštěstí rychleji, než jsem očekával, ale možná pomaleji, než se to při jeho dychtivosti a spěchu mohlo stát!“

Spěšně rozkázal vojsku nastoupit s vojenskými odznaky a volal k nim: „Pamatujte na Marka Minucia a pospěšte si! Je to skvělý člověk a má svou vlast opravdu rád. Za to, že natropil hlouposti, chtěje příliš rychle vypudit nepřítele, mu domluvíme později!"

Pouhé objevení Fabia zahnalo Numidy, stále ještě se potulující po pláni. Pak uvolnil Minuciovi záda a pobil všechno, co mu přišlo do cesty. Nepřítel počal ostatně hned sám ustupovat a dal se na útěk, aby nebyl odříznut a postižen stejným osudem, jaký připravoval Římanům.

Když Hannibal zpozoroval obrat a viděl, jak Fabius se přes svůj věk jako mladík hnal na návrší k Minuciovi, ukončil boj. Poručil zatroubit na ústup a dovedl své Kartagince zpět do tábora. Také Římané rádi opustili bojiště. Při ústupu zažertoval Hannibal ke svým přátelům: „Neříkal jsem vám, že z toho mračna, co hrozivě visí na horách, bude jednou déšť, bouře a krupobití?"

Po bitvě poručil Fabius, aby byla padlým nepřátelům odňata výzbroj, a vrátil se nazpět do tábora, nevysloviv o svém kolegovi ani jedno nenávistné nebo opovržlivé slovo.

HANNIBAL PŘED BITVOU U KANN

Plutarchos, Fabius Maximus 15

Když Terentius Varro tábořil blízko městečka Kann u řeky Aufidu nedaleko Hannibalova tábora, poručil zjitra vyvěsit znamení k bitvě; byl to nachový plášť vyvěšený na velitelově stanu. Zprvu měli Kartaginci strach z Varronovy odvahy a počtu jeho vojska, neboť jich byla sotva polovina. Ale Hannibal dal svým lidem rozkaz, aby se sešikovali, a vyjel zatím s několika průvodci na nízký pahorek, aby pozoroval nepřítele, jenž již zaujímal své postavení. Jeden z jeho přátel, Gisko, mající s ním stejnou důstojnost, se obdivoval velikosti římského vojska. Hannibal svraštil čelo a pravil: „A to jsi, Giskone, ani nezpozoroval něco, co je ještě podivuhodnější!" Když se Gisko ptal, co by to mohlo být, odpověděl Hannibal, že v tak velikém vojsku se nikdo nejmenuje Gisko.

Nikdo neočekával žert, a proto se tomu všichni srdečně smáli. Když sjeli z pahorku, vyprávěli tuto historku všem, které potkávali, a smích se při tom šířil tak nakažlivě, že Hannibalovi průvodci již byli smíchem celí bez sebe. Punové, kteří to viděli, ztratili obavy, protože věděli, že jejich velitel se v takovém nebezpečí směje a žertuje, protože cítí naprostou převahu nad nepřítelem.

ŘEČ GNAEA SEMPRONIA V SENÁTĚ PO BITVĚ U KANN

Livius XXII 59. Po bitvě u Kann vyslal Hannibal do Říma posly, aby jednali o výkupu římských zajatců z kartaginského zajetí. Diktátor Markus Junius svolal schůzi senátu, na níž promluvil jménem zajatých Římanů Gnaeus Sempronius.

„Marku Junie, i vy, otcové a přísedící, každý z vás ví velmi dobře, že v žádné obci nikdy neměli zajatci menší cenu než v naší; ale na druhé straně nikdy se nedostali do nepřátelské moci jiní muži, kteří by si zasluhovali být vámi méně přezíráni než my, pokud nejsme nad spravedlivou míru zaujati pro vlastní věc. Vždyť jsme nevydali zbraně ze strachu z boje, ale odebrali jsme se do tábora, když jsme téměř až do noci pokračovali v boji a stáli přitom na hromadách padlých. Zbytek dne a následující noc jsme chránili násep, ačkoli jsme byli zemdleni námahou a ranami.

Druhého dne, když jsme byli obklíčeni vítězným vojskem a neměli jsme již naději, že by se nám podařilo prorazit hustými sbory nepřátel, nepokládali jsme za nic nenáležitého, aby bitvu u Kann přežil aspoň některý Říman, když z našeho šiku bylo pobito 50 000 mužů, a teprve pak jsme vyjednali cenu, za niž budeme propuštěni, a odevzdali jsme nepříteli zbraně, které nám již nemohly pomoci.

Viděli jsme, že naši předkové se vykupovali zlatem od Keltů a že vaši otcové, kteří byli tak nepřístupní podmínkám míru, přece poslali do Tarentu posly, aby vykoupili zajatce. Avšak ani bitva s Kelty u Alie ani s Pyrrhem u Hérakleie nebyla tak potupná římskou porážkou, jako tím, že se naše vojska dala ze strachu na útěk.

Pole u Kann pokrývají kupy římských mrtvol, a bitvu jsme přežili jen proto, že při zabíjení se nepříteli ztupil meč a opustily ho síly. Mezi námi byli někteří, kdož se ani neúčastnili boje, ale byli ponecháni v táboře jako stráž. A ti se dostali do moci nepřítele, když mu byl předáván tábor. Sám vůbec nezávidím nikomu z občanů a spolubojovníků jeho štěstí či postavení a nechci se vynášet tím, že bych jiné snižoval. Ale ať se na nás bezdůvodně nevypínají ti, kteří většinou beze zbraně prchali z bitvy a nezastavili se dříve než ve Venusii či v Kanusiu, ani ať se nechlubí, že jsou pevnější záštitou vlasti než my, pokud se ovšem nemají odměňovat svižné nohy a umění utíkat. Avšak budete moci použít i oněch dobrých a statečných vojáků i nás, kteří budeme sloužit vlasti tím odhodlaněji, že jsme byli vaším dobrodiním vykoupeni a přivedeni zpět do vlasti.

Shromažďujete vojsko z mužů každého věku a postavení a dovídám se, že vyzbrojujete 8000 otroků. Náš počet není menší a můžeme být vykoupeni za stejnou cenu, za niž jsou oni kupováni. Avšak, srovnávám-li nás s nimi, dopouštím se urážky římského jména. Při tak závažném rozhodnutí musíte, otcové a přísedící, chcete-li již postupovat přísně, což si však od vás nikterak nezasluhujeme, brát v úvahu, jakému nepříteli nás chcete ponechat, zda Pyrrhovi, který pokládal zajatce za své hosty, či barbarskému Punovi, o němž lze těžko říci, zda je lakotnější, či krutější. Kdybyste viděli řetězy, špínu i zbědovanost vašich spoluobčanů, zapůsobil by na vás tento pohled nepochybně neméně, než kdybyste viděli z druhé strany vaše legie pobité na kannských polích.

Můžete však vidět obavy a slzy našich příbuzných, kteří stojí v předsíni radnice a očekávají vaši odpověď. A jestliže jsou nejistí a znepokojeni pro nás i pro ty, kdož jsou nepřítomni, v jakém asi duševním stavu jsou podle vašeho mínění zajatci, jejichž život i svoboda jsou v nebezpečí? A i kdyby, při bozích, sám Hannibal k nám chtěl být proti své přirozené povaze mírný, domnívali bychom se, že nemusíme být naživu, protože jste nás nepokládali za hodné vykoupení.

Kdysi se vrátili do Říma zajatci propuštění Pyrrhem bez výkupného, avšak šli zpět s vyslanci, předáky obce, vyslanými, aby je vykoupili. Mám se vrátit do vlasti jako

občan, který nestál ani za 300 sesterciů? Každý má svůj názor, otcové a přísedící. Vím, že jde o můj život i tělo, ale více mě znepokojuje, že se v nebezpečí ocitá má pověst, abychom neodešli od vás odsouzení a zapuzení; vždyť lidé nevěří, že chcete šetřit na penězích!“

JEDNÁNÍ HIRPINSKÝCH A SAMNITSKÝCH POSLŮ S HANNIBALEM

Livius XXIII 42 2—13. Po bitvě u Kann se k Hannibalovi přidal značný počet obyvatelstva jižní Itálie. V některých případech však udrželi Římané své pozice i v jihoitalské oblasti. Mezi města, která se Hannibalovi nepodařilo dobýt, patřila i Nola, z níž římský velitel Markus Klaudius Marcellus podnikal pustošivé výpady na území sousedních kmenů Hirpinů a Samnitů, protože se jejich členové spojili s Hannibalem. Hirpinové a Samnité proto poslali k Hannibalovi posly, aby ho požádali o pomoc.

„Byli jsme, Hannibale, již dříve sami od sebe nepřátelé národa římského, dokud nás mohly chránit naše zbraně a naše síly. Když pak jsme jim mohli jen málo důvěřovat, spojili jsme se s králem Pyrrhem. Jakmile nás však opustil, přijali jsme nezbytný mír a žili jsme v něm téměř po 50 let do té doby, než ty jsi přišel do Itálie. Neméně než tvá statečnost a štěstí nás tobě naklonila tvá výjimečná mírnost a laskavost vůči našim občanům, jež jsi nám propustil ze zajetí; a pokud budeš zdráv a bez pohromy a budeš naším přítelem, nebudeme se obávat nejen národa římského, ale ani hněvu bohů, smíme-li to tak říci. Avšak, při Herkulovi, i když jsi byl v plné síle a byl jsi vítězem, bylo naše území za tohoto léta několikrát zpustošeno dokonce v tvé přítomnosti, takže jsi mohl zblízka slyšet nářek našich manželek a dětí a spatřit i planoucí příbytky. A tak se Římané mohou honosit, že Markus Marcellus, a nikoli Hannibal zvítězil u Kann a že máš sílu pouze k jednomu bodnutí a že chřadneš, když jsi vypustil žihadlo.

Po 100 let jsme vedli válku s národem římským a nepodporoval nás žádný cizí vojevůdce ani vojsko; pouze po dva roky Pyrrhos spíše naším vojskem zvyšoval své

než co se nám děje dnes. Velcí diktátoři s náčelníky jízdy, dva konzulové se dvěma konzulskými vojsky vstoupili na naše území. Nejprve provedli výzvědy a rozestavili zálohy a potom vytáhli se svými oddíly, aby plenili. Nyní jsme kořistí jediného propraetora a malé posádky zanechané na ochranu Noly.

Již ani ne v uspořádaných oddílech, ale jako lupiči procházejí celým naším územím se stejnou bezstarostností, jako kdyby se pohybovali po římském území. Příčina toho tkví v tom, že ty nás nebráníš a že naše mládež, která by nás bránila, kdyby byla doma, slouží všechna v tvých jednotkách. Neznal bych ani tebe, ani tvé vojsko, kdybych si nemyslel, že pro tebe, když jsi rozprášil tolik římských armád, je snadné porazit nepřátele, kteří rozroušeni a bez vojenské organizace pustoší naše území a obracejí se tam, kam je láká třeba marná naděje na kořist.

Tamti budou snadnou kořistí několika Numiďanů a současně tím poskytneš nám ochranu a zbavíš jí Nolu, pokud ovšem pokládáš ty, které jsi uznal za hodné být tvými spojenci, také za hodny toho, abys je chránil, když jsi je přijal v ochranu."

SMLOUVA MEZI HANNIBALEM A FILIPEM MAKEDONSKÝM

Polybios VII 9

Smlouva, kterou uzavřel vojevůdce Hannibal, Mago, Myrkal, Barmokal a všichni členové kartaginského senátu, kteří ho doprovázejí, i všichni Kartaginci, kteří jsou v jeho vojsku, s Xenofanem, synem Kleomachovým, Athéňanem, jehož k nám jako posla vyslal král Filip, syn Démétriův, jménem svým, Makedonců i jejich spojenců.

Při Diovi, Héře a Apollónovi.
Při kartaginském božstvu, Héraklovi a Iolaovi.
Při Areovi, Tritónovi a Poseidónovi.
Při bozích provázejících výpravu, Slunci, Měsíci a Zemi.
Při řekách, loukách a vodách.
Při všech bozích, kteří vládnou Kartágu.

Při všech bozích, kteří vládnou Makedonii a ostatnímu Řecku.

Při všech bozích, kteří se účastní tohoto tažení a byli při uzavření této smlouvy.

Vojevůdce Hannibal pravil, i všichni členové kartaginského senátu i všichni Kartaginci, kteří jsou v jeho vojsku, že vy i my jsme rozhodnuti uzavřít tuto smlouvu o přátelství a vzájemné oddanosti jako přátelé, příbuzní a bratři.

Podle ní král Filip, Makedonci a ostatní Řekové, kteří jsou jejich spojenci, budou podporovat Kartagince, vojevůdce Hannibala i ty, kdož ho provázejí, i jeho podřízené, kteří se řídí týmiž zákony, i Utické a ostatní města a kmeny, poddané Kartagincům, i jejich vojáky a spojence. A rovněž všechna města i kmeny, s nimiž nás pojí přátelská smlouva, v Itálii, Galii a Ligurii, a vůbec všechny, s nimiž jsme v této zemi uzavřeli přátelství a spojenectví.

Rovněž král Filip, Makedonci a spojenci ostatních Řeků budou podporováni a chráněni kartaginským vojskem, Utickými a všemi městy a kmeny, které jsou poddány Kartagincům, i jejich spojenci a vojáky. Stejně tak i všemi kmeny a městy, která jsou v Itálii, Galii a Ligurii, i ostatními, jež se na italské půdě stanou našimi spojenci.

Nebudeme si vzájemně chystat úklady, ani strojit léčky. V duchu všeobecného porozumění a oddanosti bez úskoku a nástrahy budeme nepřáteli těch, kdož bojují s Kartaginskými, s výjimkou králů, měst a přístavů, s nimiž nás pojí smlouvy a přátelské styky.

I my budeme nepřáteli nepřátel krále Filipa s výjimkou králů, měst a kmenů, s nimiž nás pojí smlouvy a přátelské styky.

Budete našimi spojenci ve válce, kterou vedeme s Římany, dokud nám i vám bohové nedopřejí její šťastný konec. Přijdete nám na pomoc podle potřeby a podle dohody. Když tak bohové učiní vám i nám ve válce, kterou vedeme proti Římanům i jejich spojencům, jestliže Římané budou chtít uzavřít smlouvu o přátelství, uzavřeme ji tak, aby i vůči vám byli vázáni tímto přátelstvím. A rovněž se postaráme, aby neměli nikdy možnost vést proti vám válku, ani aby se nemohli stát pány Korkyry, Apollónie, Epidamnu, ani Faru, ani Dimally a Parthinů, ani

Démétriovi z Faru pak vrátí Římané všechny jeho poddané, kteří jsou nyní v jejich moci.

Jestliže Římané začnou válku proti vám nebo proti nám, poskytneme si vzájemně válečnou pomoc, jak budeme jedni i druzí potřebovat. A stejně tak, kdyby válku vyvolali jiní, s výjimkou králů, měst a kmenů, s nimiž nás pojí smlouvy a přátelské styky.

Jestliže se rozhodneme něco odstranit z této smlouvy nebo k ní něco připojit, odstraníme to či připojíme podle rozhodnutí obou stran.

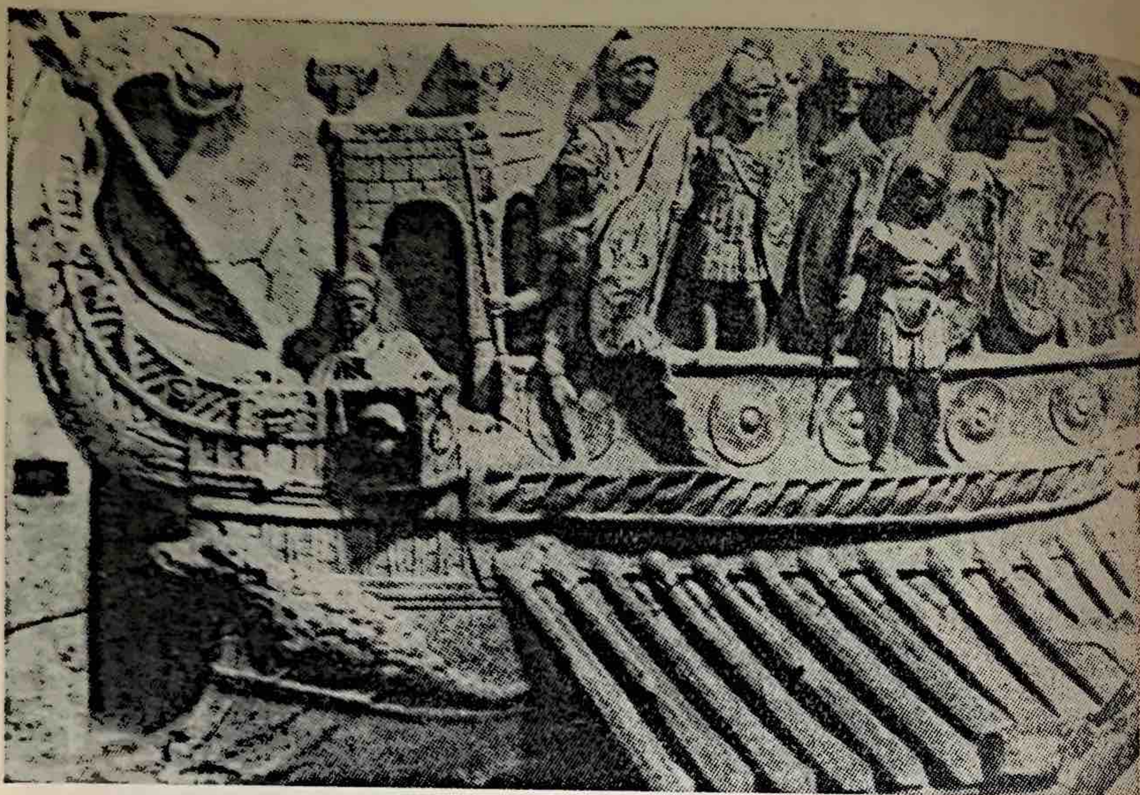
ŘEČ PUBLIA KORNELIA SCIPIONA O CHYSTANÉ VÝPRAVĚ DO AFRIKY

Livius XXVIII 43, 9—12, 17; 44. Po svých úspěších v Hispánii podal Publius Kornelius Scipio návrh, že se přepraví se svým vojskem do Afriky, aby tam mohl porazit kartaginská vojska. Jeho řeč vzbuzovala mezi senátory nedůvěru, protože se obávali Hannibalovy přítomnosti v Itálii. Proti Scipionovu návrhu vystoupil ostře Quintus Fabius Maximus, který se snažil prosadit, aby se v bojích proti Kartagincům pokračovalo především na italské půdě. Na jeho řeč odpověděl Scipio podle Liviova podání obsáhlou řečí, z níž uvádíme několik úryvků.

„Quintus Fabius připomněl, do jakého nebezpečí bych se vydal, kdybych se přepravil do Afriky, takže se zdá, že se strachuje nejen o stát a o vojsko, ale i o mne. Odkud se najednou vzala tato starost o mne? Když můj otec a strýc byli zabiti, když byla téměř do posledního muže zničena jejich dvě vojska, když jsme ztratili Hispánii a čtyři punské armády se čtyřmi vojevůdci svíraly vše strachem a zbraněmi, když se hledal velitel pro tu válku a nikdo jiný se nevyskytl mimo mne, ani se neodvažoval přihlásit se, když mně čtyřiadvacetiletému svěřil národ římský vojenské velení, tenkrát nikdo nepřipomněl můj věk, sílu nepřátel, obtíže války, ani nedávnou porážku mého otce a strýce . . .

Quintus Fabius tvrdí, že do Afriky není přístup a že žádné přístavy tam nejsou otevřeny. Připomíná, že Markus Atilius byl v Africe zajat, jako by Markus Atilius

byl stižen svým osudem hned po svém příchodu do Afriky, a nevzpomíná si, že i tomuto nešťastnému vojevůdci byly přece otevřeny africké přístavy a že prvý rok vedl válku* úspěšně, a pokud jde o kartaginského vůdce, zůstal neporažen až do poslední chvíle. Tímto svým příkladem mi tedy nenaženeš strachu!

Římská válečná loď

Ale proč je třeba starými a vzdálenými příklady upozorňovat na to, co znamená zastrašit nepřítele a po odstranění vlastního nebezpečí uvést jiného do nejistého postavení? Může být vůbec nějaký příklad větší a naléhavější než Hannibal? Je velký rozdíl, když pleníš cizí území, nebo když vidíš, jak tvé je páleno a vypleňováno. Více odvahy má ten, kdo vyvolává nebezpečí, než kdo je odráží. K tomu přistupuje větší strach z neznámých věcí. Můžeš se podívat na přednosti i nedostatky nepřátel, když vkročíš na jejich území. Hannibal neočekával, že se k němu přidá tolik italských národů, jako se k němu přidalo po bitvě u Kann. A pro Kartagince je v Africe vše tím méně pevné a trvalé, protože jsou nevěrní spojenci, ale tvrdí a krutí vládcové.

* Působil za první punské války.

sužována, a ať je naopak spálena a zpustošena Afrika! Ať spíše římský tábor hrozí kartaginským hradbám, než abychom viděli nepřátelský násep ze svých hradeb! Ať se zbytek války odehrává v Africe, tam ať se obrátí běs, útěk, pustošení polí, odpadání spojenců i ostatní válečné pohromy, jež nás zahrnovaly 14 let!"

SCIPIONOVA PROSBA K BOHŮM PŘED ODPLUTÍM ŘÍMSKÉHO LOĎSTVA DO AFRIKY

Livius XXIX 27, 1—5

„Bohové a bohyně, kteří sídlíte na moři i na souši, snažně vás prosím, aby všechny mé činy, které jsem vykonal jako vojevůdce, jež konám a v budoucnu ještě vykonám, byly ke zdaru mně, národu i lidu římskému, spojencům i Latinům a všem, kdož stojí na straně římského národa a podporují mou politiku, vojenskou moc a mé plány na souši, moři i na řekách. Podporujte toto všechno a přidejte další úspěchy! Dovolte, aby se naši vojáci, až porazí nepřítele, vrátili domů zdrávi a bez pohromy se mnou v triumfu jako vítězové ozdobení ukořistěnou zbrojí a zatíženi kořistí. Dejte nám příležitost, abychom se pomstili na protivnících a nepřátelích! Dopřejte mi, abych s národem římským mohl kartaginské obci názorně odplatit vše, co chystal kartaginský národ proti naší obci!"

HANNIBAL PŘED SVÝM ODCHODEM Z ITÁLIE

Livius XXX 20, 2—4. Těžká situace, v níž se ocitlo Kartágo v důsledku Scipionova útoku na severní Afriku, donutila Kartagince, aby povolali Hannibala zpět z Itálie do vlasti. Livius charakterizuje Hannibalovo rozhořčení nad postupem svých krajanů řečí, kterou mu ve svém díle připisuje:

„Již mě veřejně povolávají zpět, aniž to nějak zakrývají, ti, kteří se mě už dříve pokoušeli přimět k návratu a

zapovídali, aby mi bylo posláno mužstvo a peníze. Nad Hannibalem tedy nezvítězil národ římský, který byl tolikrát na hlavu poražen, ale kartaginský senát svou závistí a zlobou. Tímto mým hanebným odchodem se nebude ani tak těšit a vynášet Publius Scipio, jako spíše Hanno, který pohřbil náš dům zříceninami Kartága, protože toho nemohl docílit jinak!"

HANNIBAL NABÍZÍ SCIPIONOVI MÍR

Livius XXX 30, 3—12; 22; 24—30.

„Bylo-li mi určeno osudem, abych byl nucen žádat o mír, přestože jsem první začal válku proti národu římskému a měl jsem již tolikrát vítězství téměř v hrsti, jsem potěšen, že jsi mi byl náhodou určen právě ty, abych jej žádal od tebe. Pro tebe pak mezi četnými vynikajícími činy nebude jistě posledním důvodem ke chvále okolnost, že před tebou musil ustoupit i sám Hannibal, který s pomocí bohů zvítězil nad tolika římskými vojevůdci, a že jsi učinil konec válce, proslavené spíše vašimi než našimi porážkami. A štěstěna si neodpustila hříčku osudu, že za konzulátu tvého otce jsem se chopil zbraně, že jsem se s ním utkal v boji jako s prvním římským vojevůdcem a nyní beze zbraně přicházím k jeho synovi žádat o mír.

Bylo by bývalo však nejlépe, kdyby byli bohové vštípili našim otcům myšlenku, abychom se spokojili vy vládou v Itálii a my v Africe. Vždyť ani pro vás není Sicílie a Sardinie dostatečnou odměnou za tolik lodí, armád i za ztrátu tolika vynikajících vůdců. Avšak minulost můžeme spíše kárat než napravovat. Tolik jsme bažili po cizím, že nyní zápasíme o své a že nejen my v Itálii, ale i vy v Africe jste vedli válku, a že i vy jste viděli téměř ve svých branách a na svých hradbách prapory a zbraně nepřátel, a my z Kartága slyšíme hluk římského tábora. A tak se jedná o mír v situaci příznivější pro vás, což jsme se my snažili všemožným způsobem zažehnat, ale co vy jste si především přáli. A tak dáváme my podnět k jednání, protože nám nejvíce záleží, aby byl mír, a

protože víme, že naše obce schválí vše, ať dojednáme cokoli. Potřebujeme jen takovou mysl, která se neuzavírá klidnému rozvažování.

Pokud jde o mne, vychoval mě můj věk — vždyť se vracím jako stařec do vlasti, odkud jsem odešel jako hoch — i štěstí a neštěstí k tomu, že se raději řídím rozumem než štěstím. Ale bojím se tvého mládí i ustavičného štěstí, neboť jsou prudší, než je třeba pro klidné rozvažování. Těžko uvažuje o nejistých osudech ten, koho nikdy nezklamalo štěstí: co jsem byl já u Trasimenského jezera a u Kann, to jsi ty dnes...

Při uzavírání míru je vše v tvé moci, Publie Kornelie... Je přirozeně právem toho, kdo svoluje k míru, aby určil jeho podmínky, a nikoli toho, kdo o něj žádá. Ale snad nejsme natolik zavrženíhodní, abychom si sami nemohli navrhnout pokutu. Nestavíme se proti tomu, aby vše, kvůli čemu vznikla válka, patřilo vám — Sicílie, Sardinie, Hispánie, všechny ostrovy ležící v celém moři mezi Afrikou a Itálií —, a aby Kartaginci uzavřeni africkým pobřežím brali jen na vědomí, že vy vládnete cizím krajům na moři i na souši, protože se tak zalíbilo bohům.

Stéla k poctě bohyně Tanit a boha Baal Ammona (Kartágo 4. stol. př. n. l.)

Nechci popírat, že je vám podezřelá punská poctivost, protože jsme před časem ne příliš upřímně žádali nebo očekávali mír. Aby bylo možné věřit v zachování míru, záleží mnoho, Scipione, na tom, kdo o něj žádá. Jak se doslýcháme, odepřeli vaši otcové mír do jisté míry i proto, že poselstvo bylo málo důstojné: já sám, Hannibal, žádám o mír, a nežádal bych o něj, kdybych nevěřil, že je prospěšný. A pro tuto prospěšnost ho budu dodržovat, protože kvůli ní jsem o něj požádal. Stejným způsobem, jímž jsem dokázal, že nikdo nelitoval války, protože jsem ji vyvolal, takže mi i bohové záviděli, se budu snažit, aby nikdo nelitoval míru, jemuž jsem dal vzejít!“

MÍROVÁ SMLOUVA S KARTÁGEM

Polybios XV 18.

Obsah smlouvy, kterou (římský senát Kartagincům) nabízel, byl následující. Že mohou podržet v Africe ta města, která měli už předtím, než začali proti Římanům poslední válku, a to území, které měli už původně, s dobytčaty i lidmi a ostatním majetkem; a že od toho dne nebudou Kartaginci vystaveni nájezdům, budou se řídit vlastními obyčeji a zákony a nedostanou posádku. Potud byly podmínky lidské, další už naopak. Že všechny škody, které způsobili Kartaginci Římanům po příměří, jim musí nahradit, vrátit zajatce i uprchlíky za celou dobu války, válečné lodi vydat všecky kromě 10 trojveslic, podobně i všechny slony. Válku že nesmějí vést mimo hranice Afriky vůbec a v Africe jen se svolením Římanů. Pokud se nalézají uvnitř hranic, které jim budou určeny, domy, pole, města a popřípadě jiné majetky Masinissy nebo jeho předků, všecky že musí vrátit Masinissovi. Živit že mají římské vojsko po tři měsíce a dávat mu žold, dokud nepřijde z Říma zpráva o smlouvě. Že Kartaginci mají vyplatit do padesáti let 10 000 talentů ve stříbře, a to každý rok 200 eubojských talentů. Jako záruku že mají dát 100 rukojmí, které si z mladých vybere římský velitel, alespoň čtrnáctiletých a nanejvýš třicetiletých.

Livius XXX 44, 6—12. Když Kartaginci s obtížemi shromažďovali peníze na zaplacení válečné náhrady, napadl Hasdrubal Kozel, vůdce protibarkovské strany, Hannibala, že se vysmívá všeobecnému zoufalství, jež zachvátilo město. Na Hasdrubalův útok odpověděl Hannibal slovy:

„Kdyby bylo možné podívat se do nitra duše, jako se dá zrakem pohlédnout na výraz tváře, snadno byste poznali, že tento smích, který káráte, nevychází z veselého srdce, ale ze srdce téměř zoufalého neštěstím. A proto není nikterak tak nevhodný, jako ony vaše nesmyslné a odporné slzy. Tenkrát byl na místě pláč, když nám byly odňaty zbraně, zapáleny lodě, zapovězeny zahraniční války, neboť pod tou ranou jsme padli. Ale není důvod, abyste věřili, že Římané se postarali o váš klid. Žádná velká obec nemůže být dlouho v klidu: nemá-li nepřítele za hranicemi, najde ho doma, takže se zdá, že mocná těla jsou chráněna před zahraničními problémy, avšak klesají pod svou vlastní tíhou. Z neštěstí, jež postihnou stát, pociťujeme především to, co se dotýká našich soukromých zájmů; a nic při nich nepodněcuje ostřeji než ztráta peněz. A tak, když byla poraženému Kartágu odnímána válečná kořist, když jste viděli, že stojí bezbranné a nechráněné uprostřed tolika ozbrojených afrických kmenů, nikdo ani nevzdechl. Nyní naříkáte jako o veřejném pohřbu, protože je třeba platit válečnou náhradu ze soukromých prostředků. Velmi se obávám, že brzy poznáte, že jste dnes ronili slzy jen z pranepatrné příčiny!“

HANNIBAL A FORMIÓN

Cicero, De oratore II 75—76.

Když Hannibal vypuzený z Kartága přišel do Efesu k Antiochovi, králi syrskému, a žil u něho ve vyhnanství, dostal, protože jeho jméno bylo u všech velmi slavné, od hostitelů pozvání, zda by nechtěl vyslechnout přednášku peripatetika Formióna. Když řekl, že by nebyl proti tomu, mluvil prý ten výmluvný člověk po několik hodin o velitelském úřadě a o veškerém vojenství tak, že ostatní jeho posluchači byli velice spokojeni. Potom se otázali Hannibala, co on sám soudí o tom filosofovi. Tu prý Pun ne právě nejlepší řečtinou, ale s upřímností odpověděl, že viděl už mnoho potrhlých starců, ale žádného tak bláznivého jako Formióna.

A učinil tak, při Herkulovi, vskutku plným právem. Vždyť co mohlo být domýšlivějšího a tlachavějšího, než když takový Řek, jenž nikdy neviděl nepřítele ani vojenský tábor a o žádnou veřejnou službu ani v nejmenším nezavadil, poučoval o vojenství Hannibala, jenž po tolik let bojoval o nadvládu s národem římským, vítězem nad všemi národy?

HANNIBAL A ANTIOCHOS

Nepos, Hannibal 2, 3—6. Hannibal se ospravedlňuje Antiochovi ze svých styků s římskými vyslanci:

„Když jsem byl hoch, jemuž nebylo ještě devět let, konal můj otec Hamilkar, který odcházel do Hispánie, v Kartágu oběť Jovovi nejlepšímu a největšímu. Po skončení obřadu se mě otázal, zda s ním nechci jít do tábora. Když jsem ochotně souhlasil a počal jsem prosit, aby mě bez váhání vzal s sebou, pravil: ‚Jestliže mi slíbíš, oč tě požádám!‘ Nato mě přivedl k oltáři, u něhož dal konat oběť, požádal ostatní, aby odešli, a mně přikázal, abych se dotkl oběti a přísahal, že nikdy nebudu žít s Římany v přátelství. Tuto přísahu danou otci jsem zachoval až do dnešního dne tak, že nikdo nemůže pochybovat, že ji stejně zachovám i v budoucnu. Proto smýšlíš-li jen trochu přátelsky o Římanech, učiníš velmi dobře, když to přede mnou zamlčíš. Avšak chystáš-li válku, uškodíš sám sobě, neučiníš-li mě v ní vrchním velitelem!“

Gellius V 5, 1—6

V knize starých pamětí je psáno, že Kartaginec Hannibal neobyčejně vtipně žertoval u krále Antiocha. Jeden žert zněl takto:

Antiochos ukazoval Hannibalovi na pláni početné jednotky, jež připravoval do války s národem římským a jež přeměnil v armádu hýřící stříbrnými a zlatými odznaky. Předváděl mu i válečné vozy s kosami, slony s věžemi a jízdu zářící uzdami, sedly, řetězy na krku a faleramі. Když však král, který se chtěl blýsknout podívanou na tak velké a vyzdobené vojsko, pohlédl na Hannibala a otázal se: „Myslíš, že toto vše se dá vůbec s něčím srovnat a že to bude dost pro Římany?," odpověděl Pun vysmívaje se zbabělosti a chatrnému vojenskému duchu jeho vojáků, kteří byli nákladně ozbrojeni: „Myslím, že toho všeho bude zcela dost pro Římany, třebaže jsou velmi hrabiví!"

HANNIBAL A PRUSIAS

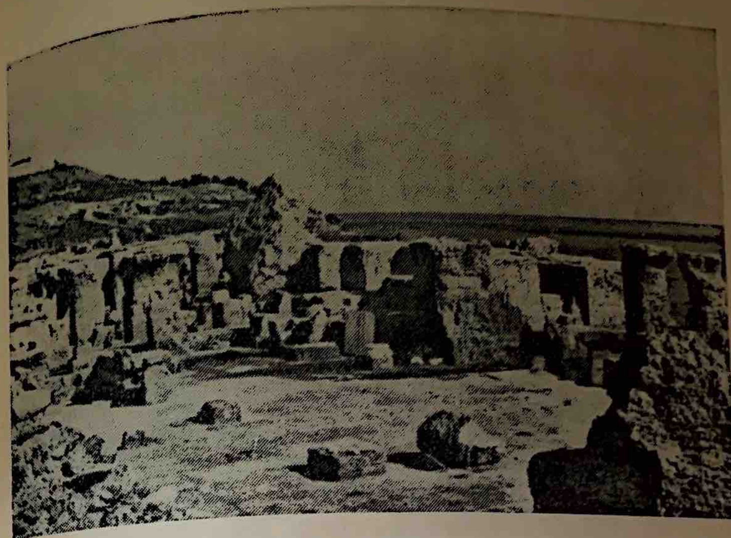
Cicero, De divinatione II 24

Když Hannibal žijící u krále Prusia ve vyhnanství doporučoval králi bojovat až do konečného rozhodnutí, král řekl, že se neodvažuje, ježto prý tomu brání znamení. Na to Hannibal: „Hleďme! Snad bys nechtěl věřit spíše kousku telecího masa než zkušenému vojevůdci?"

PROKLETÍ KARTÁGA

Makrobius III 9, 10—11. Ve třetí punské válce bylo Kartágo poraženo a zničeno. Jeho území bylo prokleto, aby bylo zaručeno, že na něm nikdy nevznikne nová osada. Formule, jíž se město odsuzovalo k zániku, se zachovala u pozdně antického autora Makrobia, který zaznamenává, že jí bylo užito i k prokletí jiných měst (ze známějších to byly Veie, Fideny, Korint). Přes snahu Římanů zničit trvale Kartágo vznikla na jeho místě z iniciativy Gaia Grakcha (roku 122 př. n. l.) kolonie římských občanů. Definitivně bylo Kartágo vráceno životu za Caesara a za císařství patřilo opět k předním městům římské říše.

„Vás, otče Dite, Veiove a Manové, či je-li dovoleno uvádět jiná jména, prosím, abyste vy všichni ono město

Římské Kartágo (Antoninovy thermy)

Kartágo a vojsko, které mám na mysli, přiměli k útěku a naplnili strachem; ty, kteří budou proti legiím a našemu vojsku užívat zbraní, abyste to vojsko, ty nepřátele a ty muže i jejich města a pole, i všechny, kteří bydlí na těchto místech, polích či ve městech, zahnali a zbavili nebeského světla; vojsko nepřátel i jejich města a jejich pole, která mám na mysli, aby ta města, pole, dobytek i lidé vám byli zaslíbeni a zasvěceni podle oněch zákonů, jimiž jsou vždy zasvěcováni* nepřátelé.

Ty vám dávám a zasvěcuji jako náhradu za sebe ze své víry i z úřední funkce za národ římský a naše vojska a legie, abyste zachovali nedotčené mne, mou víru i vojenskou funkci, naše legie i vojska, jež se účastní tažení. Jestliže tak učiníte, jak vím, cítím i se domýšlím, pak ať kdokoli a kdekoli činí tento slib, ať je potvrzeno, že se tak dělo právem, obětí tří černých ovcí. K tomu zapřísahám tebe, matko Země, i tebe, Jove!"

* Zasvěcením se zde míní zasvěcení podsvětním božstvům, které zbavovalo jednotlivce ochrany jak ze strany státní moci, tak i po stránce náboženské.

O HANNIBALOVI

HANNIBALOVA OSOBNOST V DÍLECH HISTORIKŮ

Polybios

Kdo by se neobdivoval velitelskému nadání, statečnosti a vojenské moci tohoto muže? Pohlédl-li by na přítomnost v celém jejím průběhu a dobře pozoroval v souhrnu jeho záměrů i činů, kolikrát sváděl rozhodné i menší bitvy a obléhal města, i jaké prožíval přeměny v obcích i zvraty doby? Po tuto dobu Hannibal nepřetržitě po 16 let bojoval v Itálii a nikdy nerozpustil své vojsko, ačkoli je měl pod širým nebem, nýbrž ovládal je jako dobrý kormidelník a udržel v klidu tak velké množství lidí, takže v něm nevznikly nepokoje ani proti němu, ani mezi vojáky navzájem. Přitom nebylo jeho vojsko ani ze stejného národa, ani ze stejných kmenů. Měl totiž Afričany, Ibery, Ligury, Kelty, Foiničany, Italiky a Řeky, kteří od přírody neměli ani společné zákony, ani zvyklosti, ani jazyk, ani nic jiného. A přece vojevůdcova duševní síla způsobila, že tolik a tak rozdílných národů se podřizovalo rozkazu jedince a provádělo jeho vůli, ačkoli jejich osud nebyl vždy stejný, nýbrž mnohdy rozdílný, a často se jim dostalo příznivé sudby, někdy však i opačné.

Z těchto důvodů by každý obdivoval právem v tomto směru vojevůdcovu moc a s přesvědčením by pravil, že by se jeho záměry byly v plné míře uskutečnily, kdyby býval začal v jiných částech světa a Římany si ponechal na konec. Protože však začal těmi, které si měl ponechat na konec, učinil tak z počátku svých činů i jejich konec.

XI 19

Gaius Sallustius Krispus

Za druhé punské války, kdy kartaginský vojevůdce Hannibal od zmohutnění římské říše nejvíce otřásl mocí

Itálie, byl numidský král Masinissa přijat Publiem Scipionem, jenž později pro své zásluhy dostal příjmení Africký, za přítele a vykonal mnohé a proslavené vojenské činy.

Bellum Iugurthinum 3

Kornelius Nepos

Hannibal, Hamilkarův syn, Kartaginec. Odpovídá-li pravdě, že národ římský všechny kmeny předčil statečností, o čemž nikdo nepochybuje, nelze popřít, že Hannibal vynikl nad ostatní vojevůdce moudrostí o tolik, oč předstihoval národ římský ostatní národy. Vždyť kolikrát se s ním Hannibal utkal v boji, vždy odcházel jako vítěz. A kdyby nebyl býval doma zbaven síly závistí svých spoluobčanů, byl by snad dokázal porazit i Římany. Ale nepřízeň mnohých zdolala statečnost jedince.

Hannibal 1, 1—2

Diodóros

A když tak vynikajícím způsobem velel vojákům, vykonal i vynikající činy. Vedl válku proti nejmocnějším národům, téměř po 17 let pustošil Itálii a nebyl poražen v žádné bitvě. Svými četnými a velkými činy porazil pány světa, takže vzhledem k velkému množství mužů, které zabil, se nikdo neodvažoval utkat se s ním v boji. Mnohá dobytá města vypálil a italské kmeny, vyznačující se četným obyvatelstvem, zbavil mužů. Všechny tyto proslulé činy dokonal veřejnými náklady a silami s mužstvem složeným ze žoldnéřů a porůznu sehnaných spojenců a zvítězil i nad těmi, kdož byli svou svorností neporazitelní, díky své duševní pohotovosti a vojenskému umění. Ukázal tak všem, že podobně, jako vyniká nad tělem rozum, dociluje šťastných výsledků ten, kdo velí vojsku.

XXIX 19

Titus Livius

V této části svého díla mohu předeslat, jak na počátku celého díla činili mnozí dějepisci, že hodlám popisovat válku, jež je nejvíce pamětihodná ze všech ostatních, k nimž kdy došlo. Jde o válku, kterou vedli Kartaginci

Římské Kartágo (Antoninovy thermy)

v čele s Hannibalem proti národu římskému. Vždyť nikdy se nestřetly ve válce ani mocnější obce a národy, a ani tyto válečné strany neměly nikdy více moci a síly; přitom nezápasily mezi sebou neznámým válečným uměním, ale způsobem vyzkoušeným v první punské válce. Válečné štěstí bylo do té míry střídavé a boj nerozhodný, že většímu nebezpečí byli vystaveni vítězové. Zápolili málem s větší nenávistí než silou, neboť Římané byli rozhořčeni, že poražení zdvihli zbraně proti vítězům, a Punové, protože se domnívali, že vláda nad nimi jako nad poraženými byla zpupná a hrabivá.

XXI 1, 1—3

*Pompeius Trogus**

Tento rok** se vyznačoval smrtí tří vojevůdců největších na celém světě, totiž Hannibala, Filopoimena a Scipiona Afrického. Z nich je známo o Hannibalovi, že ani v době, kdy se Itálie chvěla válkou, již vedl s Římany,

* Dílo Pompeia Troga, historika působícího v Augustově době, se nám zachovalo ve výtahu, který asi ve 3. stol. n. l. pořídil Markus Junianus Justinus.
** 183 př. n. l.

ani po svém návratu do Kartága, kde měl vedoucí postavení, nikdy neobědval vleže, ani si nedopřával více než sextarius* vína a že i mezi tolika zajatými ženami si počínal tak počestně, jako by ani nebyl zrozen v Africe. Ačkoli velel vojsku složenému z rozličných kmenů, dosáhl zřejmě svou uměřeností, že nikdy nebyl obětí nástrah svých vojáků, ani nebyl úkladně zrazen, třebaže jeho nepřátelé se pokoušeli o jedno i druhé.

Justinus XXXII, 4, 9—12

Valerius Maximus

Kartaginský vojevůdce Hannibal, jehož mužnost záležela z větší části v ukrutnosti ...

IX 1, 2

Appianos

Hannibal předpokládal, že válka s Římany bude pro Kartagince dlouhá, jak tomu opravdu i bylo; jemu osobně však že přinese velkou slávu, i když skončí špatně.

Hannibaliké 3

Ammianus Marcellinus

Hannibal byl muž smýšlení ke všemu odhodlaného a zchytralého ...

XV 10, 11

Eutropius

... Hannibal, vojevůdce zchytralý a netrpělivý ...

III 10, 1

V Itálii došlo znenadání k nové válce. Pod vedením Spartaka, Krixa a Oinomaa uprchli násilím z gladiátorské školy v Kapui 74 gladiátoři a potulujíce se po Itálii vyvolali téměř stejně obtížnou válku, jakou způsobil Hannibal.

VI 7, 2

Paulus Orosius

Ať mi nyní řeknou protivníci pravého boha, zda Hanni-

* Asi 0,5 l.

bala zadržela od dobytí a vyvrácení Říma římská statečnost, nebo boží soucit?

IV 17, 8

Th. Mommsen

Hannibalovi byla vlastní vynalézavá zchytralost, která je jedním ze základních rysů foinického charakteru. Rád šel zvláštními a neočekávanými cestami, byly mu běžné úklady a vojenské lsti všeho druhu a s příkladnou pečlivostí zkoumal charakter protivníka. Díky špionáži, jíž nebylo rovno — i v samotném Římě měl stálé zvědy —, byl informován o úmyslech protivníka. I jeho samotného bylo často vidět, jak si v přestrojení a s falešnými vlasy opatřuje zprávy o tom či onom. Každá stránka dějin této doby svědčí o jeho strategickém géniu a stejně tak i o jeho státnickém nadání, které dokázal i po uzavření míru s Římem svou reformou kartaginské ústavy i bezpříkladným vlivem, který měl jako cizinec, jenž uprchl z vlasti, na dvorech východních vladařů. Jakou měl moc nad lidmi, dokazuje jeho s ničím nesrovnatelná moc, s níž velel svému různorodému vojsku, hovořícímu všemi možnými jazyky, které se ani v nejhorších dobách proti němu nebouřilo. Hannibal byl velký muž; kamkoli přišel, spočívaly na něm pohledy všech.

Römische Geschichte I,
Berlin 1888, str. 571

J. Kromayer

Jestliže se Hannibal po řadě nejskvělejších a velkolepých vítězství, překonávajících všechno očekávání, omezil na to, že zachovával umírněné stanovisko, můžeme zřejmě říci, že tu máme před sebou jeden z nepopiratelných hlavních rysů jeho celého politického systému a že nikdy neměl v úmyslu stavět své požadavky tak vysoko, jak by snad mohl činit vzhledem k okamžité situaci; veškeré jeho úsilí bylo naopak zaměřeno k tomu, aby vytvořil na dlouhou dobu trvalé podmínky, za nichž by mohly Kartágo a Řím existovat vedle sebe, přičemž by neodňal Římu nic víc, než bylo nezbytně třeba k tomu, aby ho učinil neškodným pro bezpečnost Kartága. Chtěl bych říci, že v tomto bodě máme v Hannibalově politickém programu před sebou rys skromnosti a umírněnosti, který přes jeho nedosažitelné vojevůdcovské nadání připomíná spíše Bismarcka než Napoleona.

Hannibal als Staatsmann, Historische
Zeitschrift 103 (1909), str. 246

U. Kahrstedt

Chyba kartaginské vlády netkvěla v tom, že ponechala Hannibala bez podpory, ale v tom, že se snažila poskytnout mu ji na nepravém místě. Kartaginská vláda vedla válku, aby se znovu zmocnila ztracených území a využila desetitisíců mužů, kteří mohli v jižní Itálii napomoci Hannibalovi k vítězství, k bezúčelným a nešťastným výpravám na Sicílii a Sardinii. Nešlo tu o nechuť vůči Hannibalovi, ale o projev typické kartaginské politiky: vše, co Kartágo potřebovalo, byla Sicílie a Sardinie; co leželo na jejich druhé straně, to se již Kartága netýkalo.

O. Meltzer — U. Kahrstedt, Geschichte
der Karthager III: Vom 218-146;
Berlin 1913, str. 571

E. Meyer

Hannibal pojal válku jako boj proti značně mocnému státu, který svou pouhou existencí bránil ve volném pohybu ostatním státům. ... Hannibal se stále a stále pokoušel, aby rozložil italský svaz, a po bitvě u Kann k němu přešel z větší části aspoň italský jih až ke Kapui. Ale jádro, střední Itálie, zachovávalo neotřesitelnou věrnost Římu. Kartágo samo nemohlo a jeho vláda ani nechtěla mnoho docílit: druhá punská válka je válka Hannibala proti Římu, a Kartágo se na ní podílelo jen proto a jen do té míry, že muselo.

Kleine Schriften I,
Halle 1924, str. 252

E. Pais

Postava každého velitele z druhé punské války bledne před oběma protagonisty dramatu: Hannibalem a Scipionem. Jestliže Říman položil pro svou vlast základy uni-

verzální říše, vzbuzuje velkolepá odvaha Hannibalových záměrů, i přes jejich konečný neúspěch, stejný obdiv, jaký vyvolává jméno Napoleona. Hannibal je všestranným a geniálním výrazem punské civilizace.

Histoire romaine I: Dès origines
à l'achèvement de la conquête,
Paris 1926, str. 434

E. Groag

Nad většinu státníků a vojevůdců, jejichž dílo patří historii, i nad dlouhou řadu velkých mužů vítězného státu vyniká Hannibal etickou stránkou své osobnosti. To, co vykonal a dokázal, nečinil (jako Alexandr, Caesar či Napoleon) kvůli sobě, ale kvůli svému národu, na který se snášely temné stíny osudu. Nezištně a s plným žárem svého srdce, oddán jedinému vysokému cíli, zahájil sám boj za svůj národ proti strašlivé síle osudu a probojoval ho bez kolísání a nezlomen až k hořkému konci.

Hannibal als Politiker,
Wien 1929, str. 149

F. Oertel

Příčiny katastrofy byly jasné: měly své kořeny v poměrech samotného Kartága a jeho ústavy. Mělo-li se Kartágu pomoci, měl-li se zdolat úkol, který byl nyní ještě mnohem těžší — a Hannibal byl odhodlán to provést, pokud jen tu byla nějaká možnost —, pak se nesmělo couvnout před sebepronikavějšími změnami. To je smysl opatření z roku 196 př. n. l., která přivodila násilnou přeměnu aristokratického zřízení v demokratické pod vedením Hannibalovým. Touto reformou byly dány nové možnosti pro vybudování finanční a obranné schopnosti Kartága. Kartágo nebylo ovšem již dosti silné, aby vlastní silou obnovilo rovnováhu. Ale i přesto mohlo se stát důležitým činitelem, kdyby národové byli konečně pochopili nebezpečí římské převahy a kdyby bylo došlo ke spojenecké válce proti Římu, po které Hannibal tak dlouho toužil.

Tvůrcové dějin I: Starověk,
Praha 1934, str. 187—188

Hannibalův pochod přes Alpy vzbudil velikou pozornost, ačkoli už vážní historikové starověcí uznali za vhodné tlumit přehnaný obdiv domnělé jedinečnosti tohoto počinu. Přechody samy byly dobře známy a Keltové jich používali, ale v Hannibalově případě bylo hodno podivu to, že se odvážil jít přes Alpy s armádou tak početnou a složenou z největší části z živlů libyjských a numidských, zcela nezvyklých na tak drsné prostředí. Nemalé riziko bylo také v tom, že i mezi keltskými spojenci byli takoví, kteří stáli při Hannibalovi jenom pod dojmem jeho rychlých úspěchů. V případě nezdaru při přechodu nebo vůbec větších potížích byla jejich věrnost pochybná a blízkost římského vojska mohla rychle dovršit zkázu.

Dějiny lidstva II: Římské impérium,
jeho vznik a rozklad, Praha 1936, str. 74

F. Knotek

V době, kdy Řím začal teprve pomalu a dosti neochotně čerpat z pramene řecké vzdělanosti, kdy latinská literatura vyrůstala z dětských střevíčků, je Hannibal jedním z typických představitelů syntézy orientálního a helénského pojetí života. Zůstává věren svému plemennému původu, je Kartaginec více než kdokoliv jiný, ale přitom neuzavírá své srdce jen do svatyně Baalovy, nýbrž osvětluje je i leskem Apollónovým. Chápe, že Kartágo si zachrání svoji politickou i mravní nezávislost jen tehdy, stane-li se světovějším a vstřebá-li do sebe prvky, jež obrodí jeho zestárlý organismus, vyrovnají jeho vnitřní nesrovnalosti a položí základ k zdravějšímu vývoji.

Odtud jeho snahy reformátorské, jeho tužba zničit nadpráví oligarchie a zavést vládu, na níž by zasloužený podíl měly i utlačované lidové vrstvy. Odtud nenávist k neplodnému zlatu, jež, hromadíc se v palácích hrstky boháčů, neprospívalo, ale škodilo státu a veřejnosti.

Hannibal, Praha 1946, str. 114

V. S. Sergejev

Hannibalovým cílem bylo spojit se s keltskými kmeny nespokojenými s Římem a rozložit italský svaz. Naproti

tomu římská válečná strana, v jejímž čele v té době stála vlivná rodina Scipionů, se chystala zasadit Kartagincům úder v samotném Kartágu v Africe, ... a předejít tak Hannibalovu pochodu do Itálie. Výsledek tažení závisel na tom, jak rychle dokáže jedna nebo druhá strana uskutečnit svůj plán. Hannibalův pohyb byl tak rychlý a nečekaný, že Řím nedokázal uskutečnit ani jeden ze svých úmyslů.

Očerki po istorii drevněgo Rima I,
Moskva 1938, str. 96

N. A. Maškin

Scipionova africká expedice zasadila kartaginskému vojevůdci konečnou ránu, ale o jeho osudu už bylo předtím rozhodnuto v Itálii. Přes úspěchy Kartaginců na počátku války nebylo možné, aby zdolali odpor Římanů, kteří hájili své území. Polybios správně poukázal na to, že výhody Římanů záležely v nevyčerpatelných zásobách a v množství vojska. Římané bojovali na vlastní půdě a jejich vojsko se skládalo ze svobodných občanů, kdežto Hannibal operoval na cizím území a disponoval převážně vojsky žoldnéřskými. Tato válka ukázala nedostatky systému, při kterém se armády skládají ze žoldnéřských vojsk pocházejících z různých kmenů. Hannibalovy naděje, že spojenci od Říma odpadnou, se splnily jen na krátkou dobu, a jakmile Římané začali vítězit, někteří spojenci se k nim dobrovolně vraceli. Na stranu Říma znovu přecházeli ti italští spojenci, kteří nespoléhali na to, že se jejich situace zlepší, když si Itálii podmaní cizinci. Kromě toho neposkytla kartaginská oligarchie Hannibalovi náležitou podporu.

Dějiny starověkého Říma,
Praha 1957, str. 191

S. L. Utčenko — A. I. Pavlovskaja

Když se římská vojska pod Scipionovým velením objevila v severní Africe, kartaginská vláda spěšně povolala na pomoc Hannibala. Ačkoli Hannibal nebyl za svého patnáctiletého pobytu v Itálii ani jednou poražen, byl ji nucen opustit, a tím uznat nezdar celého tažení. ... Roku 201 byla uzavřena mírová smlouva .... Tak skončila druhá punská válka, která vedla k pádu koloniální říše Kartága a s konečnou platností zlomila jeho vojensko-politickou moc. Pro Řím mělo vítězství v této válce velké následky. Řím se nyní změnil z velkého italského státu v mocnou otrokářskou říši, která se po vytlačení Kartága stává úplným hegemonem celého západního Středomoří.

Dějiny světa II, Praha 1959, str. 300

J. Vogt

Protože i o druhé punské válce platí, že válka je pokračováním politiky jinými prostředky, může rozbor války jen potvrdit hlavní linie, které byly směrodatné pro politiku Kartaginců a Římanů před válkou. Římští dějepisci sice zastávali názor, že Hannibal při svém pochodu na Itálii sledoval plán, který byl vzhledem ke stavu kartaginských mocenských prostředků fantastický, totiž smést Řím z povrchu země. Avšak jejich zprávy, stejně tak jako výklad Řeka Polybia, ukazují, že Hannibal si nepostavil za cíl anektovat italské území a že nic takového ani neplánoval. Jeho cílem nebylo zničení Říma, ale zničení italského svazu. Když se objevil v Itálii, byla jeho heslem „svoboda Italiků". Ztrátou svých spojenců měl být Řím do té míry oslaben, aby byl nucen uznat kartaginské mocenské pozice v Africe a v Hispánii.

Der Aufstieg Roms (Römische Republik I),
Freiburg-Basel-Wien 1962, str. 123

B. H. Warmington

Hannibalovo vůdcovství, jeho osobnost a chování po jeho porážce ho opravňují, aby byl nazván nejvznešenějším poraženým ve starověku.

Carthage, London 1960, str. 195

W. Hoffmann

Vztah Hannibala ke Kartágu má tedy dvojí stránku. Hannibal patří své vlasti, ale stojí přece zároveň vedle ní, je kartaginským občanem a zároveň i samostatnou

politickou moc s vlastní energií a vlastním cílem. To vytušila i pozdní tradice, když se snažila vysvětlit jeho protiklad k Římu nejen obecnými okolnostmi, ale dodatečně i jeho osobní povinností vůči jeho otci. Tato rozpolcenost prochází celým jeho životem. A i když na přechodnou dobu se jeho přání krylo s tužbami Kartága, jako tomu bylo na začátku války, a i když osud obou se těsně spojoval při velkých rozhodnutích, přece se toto spojení stále uvolňovalo; hlubší smysl lze shledat i v tom, že muž, který se stal velkým mimo Kartágo, také daleko od něho skončil svůj život.

Hannibal, Göttingen 1926, str. 131

HANNIBAL V DÍLECH FILOSOFŮ A STÁTNÍKŮ

Markus Tullius Cicero

Kdo z Kartaginců byl důvtipnější a statečnější, kdo vykonal větší činy než Hannibal, který sám po tolik let zápasil s tolika našimi vojevůdci o vojenskou moc a o slávu? A přesto ho jeho spoluobčané vyhostili z obce. My však vidíme, že i jako nepřítel byl oslavován našimi spisy a naší pamětí.

Pro P. Sestio 68, 142

Hannibal je tedy nepřítel, Antonius občan? Jakého nepřátelského činu se dopustil onen, jehož se tento buď nedopustil, nebo který nečiní, nebo oň neusiluje či o něm nepřemýšlí? Co jiného znamenal pochod Antoniových stoupenců než pustošení, plenění, vraždy a loupeže? A těch se nedopouštěl Hannibal, neboť mnoho věcí si ponechával pro svou potřebu, nýbrž Antoniovi přívrženci, protože žijí z jedné hodiny na druhou, a neuvažovali ani o osudu a jmění svých spoluobčanů, ale ani o vlastním prospěchu.

In M. Antonium oratio Philippica V 9, 25

O trvání naší říše v Itálii jsme svedli rozhodný boj s dvěma vojevůdci — s Pyrrhem a Hannibalem. Od prvního jsme pro jeho poctivost svoje srdce příliš neodvrátili, druhého však pro jeho krutost bude tento stát nenávidět věčně.

Laelius, De amicitia 8

Lucius Annaeus Seneka

Je třeba utvrdit ducha, držet ho stranou od lákadel rozkoší. Jediný zimní tábor rozložil Hannibalovo vojsko a úleva v Kampánii vysílila muže, jehož nezkrušil sníh ani Alpy. Hannibal zvítězil zbraněmi, ale byl poražen neřestmi.

Epistulae ad Lucilium V 51, 5

Někteří se vyžívají v tom, že vypisují činy cizích králů i to, co vytrpěly národy a čeho se odvážily. Oč je však lepší odstranit vlastní špatnosti než s cizími špatnostmi seznamovat potomky? ... Píší, jak Hannibal překonal Alpy, jak válku posílenou římskými porážkami v Hispánii vnesl nečekaně do Itálie, a když se zhroutilo jeho postavení, jak byl i po zkáze Kartága zatvrzelý, obcházel krále a nabízel se jako vojevůdce proti Římanům a žádal vojsko. Popisují, jak ve všech koutech země vyhledával i jako stařec neustále válku: mohl tedy snášet nepřízeň bez vlasti, ale ne bez nepřítele. Oč je lépe zkoumat, co je třeba dělat, než to, co se už událo ...

Naturales quaestiones III praef. 5—7

Gaius Plinius Sekundus Maior

Naši předkové pokládali téměř za neslýchané, že Hannibal a později Kimbrové překročili Alpy; nyní je rozřezáváme na tisíc druhů mramorových kusů, otvíráme moři přístup do skalních výběžků a tvoříme z přírody rovinu.

Naturalis historia XXXVI 2

Aurelius Augustinus

Co se týče druhé punské války, bylo by příliš dlouhé vypočítávat porážky obou národů, bojujících navzájem na tak ohromném prostoru takovým způsobem, že se vítěz

podobal spíše poraženému; to doznávají i ti autoři, kteří si vytkli za cíl spíše velebení římské říše než vylíčení římských válek. Když Hannibal vyrazil z Hispánie a překročil Pyreneje, prošel Galií a prorazil Alpami, když při té dlouhé obcházce posílil svoje armády, všechno zpustošil nebo podrobil a vpadl do bran Itálie jako povodeň — jaké krvavé bitvy byly svedeny! Kolikrát byli Římané poraženi! Jaké množství měst odpadlo k nepříteli, jaké množství jich bylo ztečeno a zničeno! Jak hrozné se strhly boje, ve kterých Hannibal slavně porazil Římany! Co však říci o hrůzách bitvy u Kann, kde Hannibal při vší své ukrutnosti měl prý toho hromadného rubání litých nepřátel už dost a nařídil, aby se jich šetřilo? Odtamtud poslal do Kartága tři měřice zlatých prstenů na znamení, že v tom boji padlo Římanů vyššího stavu tolik, že se to dá spíše měřit než počítat, a že počet pobitých z ostatního lidu bez prstenů, jistě tím početnějšího, čím slabšího, je možno spíše odhadnout než udat.

Potom nastal takový nedostatek branců, že Římané verbovali zločince, slibujíce jim beztrestnost, dávali svobodu otrokům, a tímto způsobem spíše sestavili, než doplnili vojsko, které jim nebylo ke cti. Ale když se ti otroci, či spíše, abychom jim nekřivdili, teď už propuštěnci, chystali k boji za římský stát, chyběly jim zbraně. A tak byly strženy z chrámových stěn, jako by Římané chtěli svým bohům říci: „Sem s tím, co jste měli takovou dobu nadarmo, snad budou moci naši otroci něco pořídit s tím, s čím jste vy, naše božstva, nedokázali nic."

De civitate Dei III 19

Dante Alighieri

Že pak k dotvoření římského císařství působil Bůh zázraky, prokazuje se svědectvím mnoha spisovatelů slovutných. ... A když moc římské urozenosti pod tlakem Hannibalovým tak upadla, že ke konečnému zničení římského panství chyběl již jen útok Punů na město, sneslo se náhlé a nesnesitelné krupobití a nedovolilo vítězům bráti se za vítězstvím, jak mezi jinými událostmi píše Livius v líčení války punské.

O jedné vládě, Praha 1942, str. 86—88

N. Machiavelli

Kdo chce být vždy šťasten, musí se měnit s dobou: ... Každý ví, že Fabius Maximus vedl válku obezřele a promyšleně, v úplném rozporu s obvyklou římskou energií a smělostí. Jeho postup se shodoval s dobou. Hannibal táhl do Itálie jako mladík s čerstvým štěstím a třikrát porazil římský národ. Pro republiku zbavenou skoro všech jejích dobrých vojáků a odvahy, nemohlo být větším štěstím než to, že měla vojevůdce, který váháním a opatrností držel nepřítele v šachu. Právě tak nemohl Fabius přijít do jiné doby, která by se tak hodila pro jeho způsob boje, a tak se stalo, že si dobyl své slávy. Že však Fabius jednal podle své povahy, ne ze svobodné vůle, je vidět z toho, že když se Scipio chtěl přeplavit s vojskem do Afriky, aby udělal konec válce, Fabius se mu postavil ze všech sil na odpor, poněvadž se nemohl vymanit ze svého způsobu myšlení a svých zvyků. Kdyby byl mohl rozhodovat on, Hannibal by byl ještě v Itálii. Neboť nepochopil, že se časy změnily a že se musí změnit také způsob vedení války.

Vlády a státy, Zlín 1939, str. 443—444

U Hannibala . . . nenajdeme příkladu, že by mu byla jeho krutost a proradnost uškodila. Zato však je jisté, že jen ze strachu před ním zůstala Římu věrná Neapol a jiná města. Je nesporné, že jeho bezbožné chování ho učinilo u Římanů nenáviděnějším než kteréhokoli jiného nepřítele. Pyrrha, jenž stál v čele vojska v Itálii, varovali, že jej chtějí otrávit, kdežto Hannibalovi neodpustili, ani když byl bezbranný a na útěku, a pronásledovali jej až do smrti. Tedy proto, že byl považován za bezbožného, nevěrného a ukrutného, stihl ho neblahý osud. Na druhé straně mu však tytéž vlastnosti daly neobyčejnou výhodu, uznávanou všemi spisovateli, že totiž v jeho vojsku, ačkoli se skládalo ze všech národností, nebylo nikdy nesvornosti ani vzpoury proti vojevůdcům. Příčina toho byla jen ta, že jeho osobnost šířila všude takový strach, že jím a vážností, kterou mu dávala jeho statečnost, udržoval u vojáků svornost a poslušnost.

Myslím proto, že nerozhoduje tak, jakým způsobem

jedná vojevůdce, jen když vyniká statečností. Jí zakryje nedostatky na obou stranách.

Tamtéž, str. 488—489

Fridrich Veliký

Machiavelli doporučuje zejména tvrdost vůči vojsku. Poukazuje na shovívavost Scipionovu proti přísnosti Hannibalově. Dává přednost Kartaginci před Římanem a uzavírá, že přísnost je hybnou pákou pořádku a disciplíny a v důsledku toho i vítězství armády. Machiavelli si počíná neupřímně. Vybral si Scipiona, nejměkčího ze všech generálů, aby jej postavil proti Hannibalovi, a ukázal tak přednost přísnosti.

Souhlasím, že pořádek ve vojsku nelze udržet bez přísnosti. Neboť jak jinak přidržet k svým úkolům zhýralce, zbabělce, drzouny, hrubá a nevědomá zvířata, kdyby je částečně nezkrotil strach z trestu? Vše, co žádám v tomto případě na Machiavellim, je umírněnost.

Z politických spisů Fridricha Velikého,
Praha 1940, str. 133

Kdyby vojevůdce byl současně statečný a obezřelý, byl by téměř nepřemožitelný. Fabius podryl postavení Hannibalovo svou loudavostí. Věděl dobře, že Kartagincům chybějí peníze a posily; aniž s nimi bojoval, stačilo mu klidně hledět na pozvolný úpadek armády, jež hynula vysílením. Politika Hannibalova naproti tomu směřovala k boji. Jeho moc byla silou okamžiku a bylo třeba využít jí s největším urychlením, aby byla jeho moc upevněna hrůzou, jíž vyvolávají skvělé činy, a bohatstvím z kořisti.

Tamtéž, str. 170—171

Napoleon III.

Důkaz, jenž svědčí nejjasněji o Hannibalově genialitě, tkví v tom, že vytrval šestnáct let v Itálii odkázán jedině na své branné síly, přičemž byl nucen doplňovat své vojsko pouze novými spojenci, žít na jejich útraty a byl

chatrně podporován senátem své vlasti; proti sobě měl dvě konzulská vojska a byl nakonec sevřen na poloostrově římským loďstvem, které hlídalo břehy, aby mohlo zabavit posily z Kartága. ... Všechny porážky, které utrpěli republikánští vojevůdcové, byly způsobeny převahou numidské jízdy a neschopností latinských vojínů, kteří byli nakvap sehnáni a postaveni proti starým a válkou otuženým oddílům; další příčina tkvěla konečně v překypující odvaze schopného generála, který dovedl vylákat nepřítele na místo, které si sám vyvolil.

Julius Caesar, I, Praha 1965, str. 137, 138

G. W. F. Hegel

Druhé období začíná podle našeho rozdělení druhou punskou válkou, tímto rozhodujícím okamžikem a posláním římského panství. V první punské válce Římané ukázali, že už uměli čelit mocnému Kartágu, které ovládalo velkou část afrického pobřeží a jižní Hispánii a pevně zakotvilo na Sicílii a Sardinii. Druhá punská válka zlomila kartaginskou moc. Živlem tohoto státu bylo moře. Neměl však žádné původní území, netvořil národ a neměl národní armádu a jeho vojsko se skládalo z oddílů podmaněných a spojeneckých národů. Avšak velký Hannibal přesto přivedl s tímto vojskem vytvořeným z nejrůznějších národů Řím na pokraj záhuby. Bez jakékoli podpory, pouze svou genialitou vzdoroval v Itálii šestnáct let římské vytrvalosti a tvrdošíjnosti, zatímco si Scipionové pochopitelně podmanili Hispánii a navázali spojení s africkými vladaři. Nakonec byl Hannibal přinucen jít na pomoc své ohrožené vlasti; roku 202 př. n. l. prohrál bitvu u Zamy a po 36 letech spatřil znovu své rodné město. Nyní byl sám donucen k uzavření míru. Výsledek druhé punské války se stal základem nepopiratelné nadvlády Říma nad Kartágem.

Filosofie dějin, Bratislava 1957, str. 306

B. Engels

Epameinondas, Alexandr, Hannibal, Caesar a — poslední, ale nikoli nejméně důležitý — Napoleon I. byli vyslo-

veně útočícími vojevůdci, kteří dobývali všech svých velkých vítězství — a v podstatě také utrpěli všechny své velké porážky — v akcích, kdy se sami chápali iniciativy.

K. Marx — B. Engels, Spisy XIV, Praha 1963, str. 101

Kartaginským vojevůdcům Hamilkarovi a Hannibalovi se podařilo zformovat kromě numidských nepravidelných jezdců i oddíl prvotřídního pravidelného jezdectva, a tak vytvořili zbraň, která jim téměř všude zajistila vítězství. Severoafričtí Berbeři jsou dodnes národem jezdců, alespoň ti z rovin, a skvělého berberského koně, na němž s dříve neznámou rychlostí a prudkostí vpadali Hannibalovi válečníci do hlubokých mas římské pěchoty, používají dodnes nejlepší pluky z celého francouzského jezdectva, chasseurs d'Afrique, kteří ho pokládají za nejlepšího válečného koně vůbec. Kartaginská pěchota byla daleko horší než římská, i když ji její dva velcí vojevůdci dlouho cvičili; proti římským legiím by nebyla měla nejmenší vyhlídky, kdyby ji nebylo podporovalo toto jezdectvo, které jediné umožnilo Hannibalovi, aby se v Itálii udržel 16 let; a když bylo toto jezdectvo vyčerpáno ztrátou sil v četných taženích — nikoli nepřítelovým mečem — nemohl se už Hannibal v Itálii udržet. Jedno mají Hannibalovy bitvy společné s bitvami Bedřicha Velikého: ve většině z nich zvítězilo jezdectvo nad prvotřídní pěchotou; a jezdectvo vskutku nikdy nevykonalo takové hrdinské činy jako pod těmito dvěma vojevůdci.

Tamtéž, str. 328—329

V. I. Lenin

Ostatně nemýlíme se pokud jde právě o tohoto Hannibala? Přísahal opravdu, že bude bojovat proti Římanům, nebo přísahal, že bude bojovat pouze za rozkvět Kartága, kterýžto rozkvět by ovšem konec konců uškodil Římu?

Spisy V, Praha 1953, str. 65

O revolučním lidu se někdy může říci to, co říkali

Římané o Hannibalovi: Umíš vítězit, ale neumíš využít vítězství!

Spisy IX, Praha 1954, str. 172

A. J. Toynbee

Kromě toho politika neutrality části římských spojenců musela vyvolávat i Hannibalův hněv. Třebaže mu způsobovala menší těžkosti než trvalá oddanost Římu, nemohl krýt své potřeby, které byly naléhavé. Právě po svém vrcholném vítězství u Kann byl Hannibal v obtížné situaci, a byl si toho vědom. Ačkoli se již Římané neodvažovali utkat se s ním v bitvě, měli nad ním převahu v počtu mužstva, v zásobách a v množství svých operačních opevněných základen. Jejich výhodné postavení vůči Hannibalovi v těchto třech základních bodech nebylo zvlášť oslabeno ztrátami, které jim způsobil. Sám byl vysazen v nepřátelské zemi s malým expedičním sborem, který již nedokázal posilovat a zásobovat ani z pádské roviny, ani ze severozápadní Afriky.

Hannibal's Legacy II, London 1965, str. 18

Za druhé punské války se Římané rozdělili o pocty se svými poraženými protivníky; a přestože z jejich řad nevyšel ani jeden hrdina Hannibalovy velikosti, jejich kolektivní heroismus se plně vyrovnal jeho individuálnímu hrdinství.

Tamtéž, str. 85

HANNIBAL A JEHO DOBA V DÍLECH UMĚLCŮ

Quintus Horatius Flakkus

Ó Říme, zač jsi zavázán Neronům,
je svědkem řeka Metaurus, Hasdrubal
kde potřen v onen krásný den, jenž
zaplašil chmury a na Latium

se prvý usmál vítězstvím od těch dob,
co italskými městy se Hannibal
hnal hrozný, borovým jak lesem
plamen a sicilským mořem Eurus.

Pak napořád již šťastnými zápasy
se mužstvo římské vzmohlo a v svatyních,
jež bezbožný běs války s Puny
zplenil, zas vztyčeny sochy bohů

a řekl posléz Hannibal proradný:
„Jak jeleni, ač dravých jsme vlků lup,
ty ještě stíháme, jež klamat
triumf je skvělý a jim se vyhnout.

Lid, jenž se mužným požárem Trója stal,
a dlouho zmítán po moři etruském,
své svátosti i dítky s otci
letnými dopravil v Ausonii,

jak okleštěný sekerou tvrdou dub,
jenž v černolistém algidském lese ční,
tak ztrátou, bojem od železa
samého nabývá moci, síly.

Ni saň, jíž síla ze sťatých rostla hlav,
tak nenapadla Herkula, že se bál,
by nepodleh' a nezrodila
Kolchis ni Théby stvůry větší.

V hloub ponoř jej a krásnější vzejde zas;
s ním utkej se a svěžího vítěze
v prach slavně povalí a boje
svede, jež v ústech žen žíti budou.

Již do Kartága nebudu posílat
zpráv honosivých: zanikla, zanikla
již všechna naděje, když jméno
naše je zničeno s Hasdrubalem.

Vše provést paže Klaudiů dovedou:
je chrání vlídnou mocí svou Jupiter
a bdělost ostražitá vždy je
vyprostí z úskalí války šťastně."

Carmina IV 4, 37—76

Silius Italikus

Začínám o zbraních pět, jichž slávou k nebi se vznesl
Aeneův rod a jimiž se dostalo Kartágo pyšné
v italskou moc. Dej, Múzo, mi opěvat četné ty činy
staré hesperské země, i skvělých co hrdinů k válce
světu dal Řím, když foinický kmen, ten posvátné smlouvy
zrádce a rušitel zlý, zdvih' úporný o vládu zápas,
dlouho pak nejisto bylo, kam umístí konečné Štěstí
hlavu světové vlády. Sic třikrát podlehli v boji
sidónští vůdcové, třikrát však smlouvu zvrátili zase,
stvrzenou jménem Jova, i podmínky senátu, třikrát
přiměl je bezmocný meč zas poskvrnit závazky míru.
Avšak za druhé války se snažily národy oba
o svou zkázu a konec a dospěli k nejtěžší zkoušce,
kdo z nich zvítězit má: tam Scipio, dardanský vůdce,
otevřel foinický hrad — zde punským obklíčen náspem
Palatin strmý a hradbami Řím si uhájil život.

Punica I 1—16

Decimus Junius Juvenalis

Na váhu s Hannibalem! Co váží teď přeslavný vůdce?
Tomu že nemohla stačit ta africká půda, jíž meze
určuje oceán maurský a Nil, jenž vlahým svým proudem
s aitiopskou ji oblastí pojí, kde rovněž jsou sloni?
Připojí Hispánii a Pyreneje pak letmo
překročí. Staví mu příroda hráz: sníh hřebenů alpských...
Trhá útesy skalní a octem v nich razí si cestu.
V Itálii už stojí — leč kupředu touha ho žene!
‚Jakýpak spěch — dí on — , když čeká vojáky punské
rozrazit brány Říma a uprostřed Subury vztyčit
vítězný prapor!' Ach, jaký to zjev a malíře hodný:
jednooký vůdce, an na slonu gaetulském jede! —
Ptáš se, jaký byl konec? Ach, lidská slávo! On prohrá,
do vyhnanství pak prchá, pln chvatu, a sedává skromně
velký muž, budící obdiv, jak klient v předsíni krále
bithynského, až posléz se uráčí tyranu vstáti...
Život, jenž svět svou dobou jak vichřice ve zmatek strhl,
nezmaří meč ani skála ni oštěp, leč prstýnek pouhý,
mstitel kanenské prohry i potoků prolité krve...

Pospěš si, šílený bloude, a běž si přes hrozné Alpy, aby ses zalíbil hochům a k cvičením školním dal námět!

Satira X 147—168

Lukianos

Alexandr: Mně náleží před tebou, Afričane, přednost, jsem slavnější! Hannibal: Ó nikoli, mně! Alexandr: Ať to tedy rozsoudí Minos!

Minos: Kdo jste? Alexandr: To je Kartaginec Hannibal — a já jsem Alexandr, syn Filipův. Minos: Opravdu, dva slavní lidé! — Ale oč se hádáte? Alexandr: O místo, komu náleží přednost: Tenhle totiž tvrdí, že byl slavnějším vojevůdcem než já, a já zase tvrdím, jak vědí všichni, že na poli válečném jsem vynikl nejen nad něho, ale skoro nad všechny, kdo byli přede mnou. Minos: Mluvte tedy jeden po druhém a nejprve mluv ty, Afričane!

Hannibal: Jedno mně to již, Minoe, vyneslo, že jsem se tu naučil řecky, takže snad ani po této stránce nebude mít tenhle přednost přede mnou. Ale já tvrdím, že ti jsou především hodni chvály, kdož nebyli zprvu nic, a přesto se povznesli k velikému důstojenství a svým přičiněním se obklopili mocí a svět uznal, že jsou hodni svého vůdčího místa. Já jsem se tedy vydal jen s několika málo muži do Ibérie a nejprve jsem byl podřízen svému švagru, ale pak uznali, že jsem ze všech nejschopnější a že se hodím k úkolům nejtěžším, i podmanil jsem si Keltibery a podrobil západní Galy a překročiv ty vysokánské hory, proletěl jsem rychle celým tím krajem u Pádu a podmanil si rovinu italskou a vyvrátil jsem spousty měst a přitrhl až k předměstí toho slavného města ... A tolik jsem jich za den pobil, že se jejich prsteny mohly měřit na měřice a z mrtvol v řekách postavit mosty ... Přitom jsem se měřil s vojevůdci nejvěhlasnějšími a utkával jsem se s vojáky nejbojovnějšími — neporážel jsem Médy ani Armény, kteří utíkali, ačkoli je nikdo ještě ani nehonil, ponechávajíce rovnou vítězství tomu, kdo se odvážil. — Alexandr zdědil říši po otci a pak ji ovšem rozmnožil a daleko ji rozšířil, uživ závanu přízně Štěstěny. Ale když tedy zvítězil a když u Issu a u Arbel porazil toho ničemného Dareia, zpronevěřil se otcovým mravům a žádal, aby se před ním padalo na kolena, a změnil dosavadní způsob života, počal žít jako Peršan, vraždil a dával zatýkat při hostinách přátele, aby je utratil. Já jsem byl v čele otčiny, maje stejně práv občanských jako kterýkoli jiný občan, a když připluli nepřátelé s velkým vojskem proti Africe a vlast volala, já ihned poslechl. A stal jsem se soukromníkem — a když jsem byl odsouzen, nesl jsem klidně to bezpráví. Tak jsem si počínal já — barbar, jemuž se nedostalo řecké výchovy, jenž nepřednášel Homéra jako tenhle ani nebyl vychován pod vedením moudrého Aristotela, nýbrž užil jsem jenom vrozeného velkého nadání. To by bylo, proč, jak povídám, předčím Alexandra. ...

Minos: Věru, to nejsou ledabylá slova, jež pronesl Hannibal na svou obranu, a ani bys jich od Afričana nečekal! A co ty na to, Alexandře, řekneš?

Alexandr: Takovému drzému člověku bych ani neměl, Minoe, odpovědět. Vždyť pověst sama tě dost o tom poučí, i jakým já jsem byl králem a jakým byl tento lupičem. Než přece jenom se podívej, vynikám-li nad něho málo! Dosedl jsem na trůn ještě v mládí a v říši jsem našel zmatky. .... Ale nemínil jsem jen pečovat o říši makedonskou ani se spokojit s vládou nad tím, co mi zanechal otec, nýbrž myslil jsem na celý svět a hrozným se mi zdálo, kdybych se nestal pánem všeho! I vpadl jsem s hrstkou vojáků do Asie a zvítězil jsem ve velké bitvě u Graniku a obsadil Lýdii, Jónii a Frýgii, a zkrátka uváděje si v područí vše, co mi stálo v cestě, přišel jsem k Issu, kde se utkal se mnou Dareios, který stál v čele nesčetného vojska. ... Nebudu ti vykládat o tom, co bylo před Tyrem a co u Arbel; ale přišel jsem až do Indie a hranicí své říše jsem učinil oceán a zkrotil jsem Póra a zmocnil jsem se jejich slonů; potom jsem přešel přes Tanais a ve velké bitvě jezdecké porazil Skyty, a to nejsou lidé, kterými by bylo možné jen tak pohrdnout. A pomáhal jsem přátelům a trestal jsem nepřátele. A zdálo-li se lidem, že jsem dokonce bohem, musí se jim odpustit, že vzhledem k velikosti

mých činů uvěřili o mně i v něco takového . . . A konečně tedy, já jsem umřel jako král, ale tenhle jako psanec u bithynského Prusia, jak si toho také zasloužil, protože to byl největší ničema a ukrutník: nemluvím o tom, jak zvítězil nad těmi Italy, že přesilou nikoli, nýbrž ničemností a věrolomností a pletichami, ale poctivého anebo otevřeného nebylo v tom nic! I když mi již vytkl to labužnictví, ten výtečník asi zapomněl, co vyváděl v Kapui a jak se tam válel s děvkami a jak v samém hodování utrácel vhodné chvíle k válce. Kdybych nebyl však pokládal západ za něco malého a nebyl táhl raději na východ, co velkého bych býval vykonal, kdybych se byl zmocnil bez jediné kapky krve Itálie a podmanil si Afriku a všechny ty země až po Gades? Ale nestály mi za boj, viděl jsem, jak se již krčily a uznávaly mě za pána . . . Domluvil jsem — a ty, Minoe, suď; z těch mnohých věcí stačí i tyhle.

Scipio: Ne dříve, dokud nevyslechneš i mne! Minos: A kdopak jsi, příteli, že chceš mluvit? Scipio: Ital, vojevůdce Scipio, jenž rozbořil Kartágo a ve velkých bitvách potřel Afriku. Minos: A co chceš tedy říci?

Scipio: Že jsem arci menší, než je Alexandr, ale větší než Hannibal, kterého já jsem porazil a v patách ho pronásledoval a donutil ho potupně uprchnout. Jak by to tedy nebyla od něho nestoudnost, hádá-li se s Alexandrem, když se ani já, onen slavný vítěz Scipio, neodvážím s ním se měřit!

Minos: Věru, to mluvíš, Scipione, rozumně! Tedy prvním bude Alexandr, po něm ty a potom třetím, pokud souhlasíte, Hannibal; neboť ani jeho nelze jen tak pominout.

Hovory záhrobní 12

F. Grillparzer

Jednání mezi Hannibalem a Scipionem před bitvou u Zamy ztroskotalo a Scipio se hodlá odebrat zpět do svého tábora.

Hannibal:

Zde zůstaň, dále jednejme!

Scipio:

Ty myslíš, že jsi zničil Římany?
Vždyť muži, kteří tobě podlehli,
jen blázni byli, pyšní, lakotní,
jimž věnec na skráni byl účel života!
Však Říman vidí v sobě jenom Řím
a Římu slouží, za Řím umírá,
chce povznést Řím, své město proslavit,
chce Římu sloužit, Římu život dát.
Ty můžeš vidět, že jsem jedním z nich,
a s jistotou že v boji zvítězím,
jež neměnná je jako skutečnost,
že ruka má z mé paže vyrůstá.
A kdybych v boji třeba zahynul,
hned jiný Říman jistě najde se,
by dílo skončil, jež jsem započal.
Však s Hannibalem padne Kartágo,
za mne mé město triumf oslaví!

Hannibal:

Jsi pevný muž i dobrý velitel,
jak svědčí šiky našich nepřátel!

Scipio:

Snad myslíš, že vše sám jsem dokázal?
Vždyť to, co díš, si Řím sám vytvořil,
co já dnes znám, mí znali předkové:
zde stáli hastati, a dále legie
a vpředu ti, kdož ovládali prak,
na křídlech jízda a za ní zadní voj,
jenž umí zvítězit i v době porážky.
Tak v boj se bral i Postumius sám,
když republika nám se zrodila,
i Kamillus, jenž Galům odplatil
ne zlatem, ale těžkým železem.
U Trasimenu i na Ticinu
i u Kann krví mužů prosáklých
jsme zapomněli staré umění
a vítězství nám bylo odňato.
Já jsem jen obnovil, co staří uměli,
ty Římu chválu vzdáváš, mně však ne!

Hannibal:
Ať tedy Zama nám všem osvětlí,
co zmůže muž i co dokáže stát,
zda Kartaginci tobě rovni jsou!

Hannibal (1835)

G. Flaubert

Kartaginci obléhaní vzbouřivšími se žoldnéři trpěli nedostatkem vody. V zoufalé snaze přivolat déšť bylo rozhodnuto, aby městští předáci obětovali své prvorozence na usmířenou bohu Molochovi. Hamilkar však místo Hannibala vydal kněžím, kteří přišli pro oběť, syna jednoho ze svých otroků. Hannibala předtím spoutal, aby se nevědomky neprozradil, a ukryl ho ve svém domě.

Vyháněje rameny tři kněze i s jejich obětí vyšel s nimi a silným kopnutím zavřel dveře za sebou.

Hamilkar napínal několik okamžiků sluch strachuje se neustále, že je uvidí jít zpět. Zamýšlel pak zbavit se otroka, aby si byl bezpečně jist, že nebude mluvit; ale nebezpečí zcela nezmizelo, a tato smrt, kdyby bohové se pro ni rozhněvali, by se mohla obrátit proti jeho synu. I změnil svůj úmysl a poslal mu nejlepší věci z kuchyně: čtvrt kozla, boby a zavařená granátová jablka. Otrok, který dávno nejedl, vrhl se na pokrmy; jeho slzy padaly do mís.

Hamilkar se vrátil konečně k Salambo a rozvázal provazy Hannibalovi. Dítě rozhořčeno ho kouslo do ruky až do krve. Něžně je odstrčil.

Chtíc, aby byl tiše, Salambo se snažila jej postrašit Lamií, kyrénskou lidožroutkou.

„Kdepak je?“ ptal se.

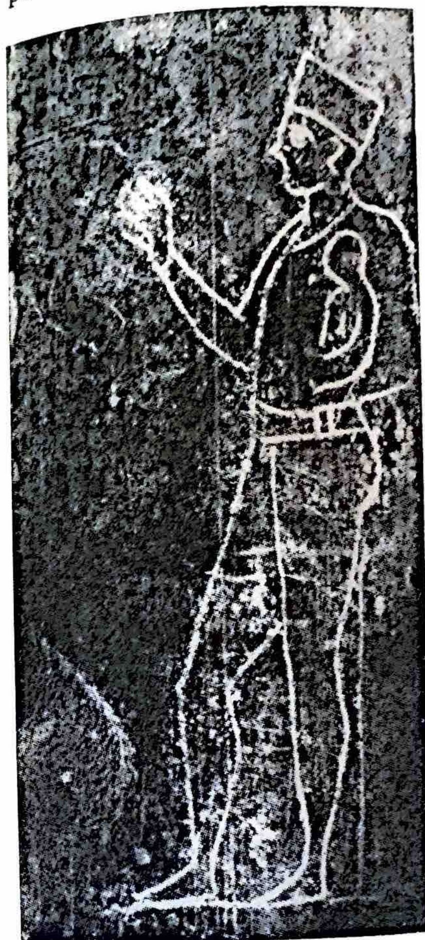
Vypravovali mu, že tu byli lupiči, kteří ho chtěli uvěznit. Odpověděl:

„Ať přijdou, a já je pobiji!“

Hamilkar mu řekl strašnou pravdu. Ale Hannibal se rozhněval na otce a tvrdil, že může přece zahubit všechen lid, protože je pánem Kartága.

Pak unaven vzpíráním a zlostí usnul divokým spánkem. Mluvil ze spaní opíraje se zády o šarlatovou podušku;

hlava mu klesala poněkud vzad a malá jeho paže odtažená od těla zůstala vzpříma natažena ve velitelské poloze.

Kartaginský kněz nesoucí dítě (oběť). Detail ze stély ze 4. stol.

Když nastala úplná noc, Hamilkar zdvihl ho jemně a sestupoval bez pochodně po schodišti galejí. Kráčeje obchodní budovou, vzal koš hroznů a džbán čisté vody; dítě se probudilo před sochou Aletovou ve sklepení drahokamů. A usmíval se jako druhý chlapec v náručí otcově ve svitu a jasu, který ho obklopoval.

Hamilkar byl naprosto jist, že mu nemohou vzít syna. Bylo to místo nepřístupné, spojené s pobřežím podzemní chodbou, o níž věděl jen on, a rozhlédnuv se kolem, vdechl mohutný doušek vzduchu. Pak ho složil na podnožku vedle zlatých štítů.

Nyní ho nikdo neviděl; nemusil se již mít na pozoru a ulehčil svým citům. Jako matka, která nalezla svého ztraceného prvorozence, vrhl se na svého syna; tiskl ho ke hrudi, volal ho nejsladšími jmény, pokrýval polibky. Malý Hannibal poděšen touto strašnou něžností, mlčel.

Hamilkar se vracel neslyšnými kroky tápaje po zdích kolem sebe. Přišel do velké síně, do níž svit luny vnikal otvorem v klenbě. Roztažen na mramorové podlaze spal uprostřed nasycený otrok. Hamilkar naň pohlédl a zmocnil se ho jakýsi soucit. Špičkou střevíce mu podstrčil pod hlavu koberec. Pak pozdvihl zrak a hleděl na Tanit, jejíž úzký srpek se třpytil na obloze, a cítil se silnější než všichni Baalové, jimiž pohrdal.

Přípravy k oběti již započaly.

Salambo (1862); přeložila J. Votrubová-Veselá

J. S. Machar

Hannibal ante portas

Stál před branami . . . Z kapitolské tvrze
a z věží hradeb bylo možno zříti
bělavé plachty nakupených stanů
s dýmy ohňů.

Děsem hrůzy chvělo
se příští každé hodiny, noc zdála
se proto pouze přicházeti v obec,
by zlými sny jen víc ji poděsila.
A bozi mlčeli, jen známky mnohé
dávaly tušit nepřátelství jejich:
tam socha Marta zpotila se krví,
tu vlk se octnul na ulici města,
nad velkým fórem úpěl v noci sýček,
a játra býků pod obětním nožem
se objevila svraštělá a srostlá . . .
Šlo předbouřkové ticho po ulicích,
po domech bázeň, po náměstích hrůza.

A přitom život státu spěl svou cestou:
zasedal senát, praetor rozsuzoval
pře jako jindy z kurulského křesla,
a quaestor odebral se do Ostie,
by převzal lodi s obilím a vínem.

I byla dražba. Pole mimo město
se prodat mělo. Lidí bylo řídko
a ty jen zvědavost sem spíše táhla
než zájem koupě. Pole označeno
a cena vyvolána — chvíli ticho . . .
Tu vystoup člověk — nikdo nezná jména
ni rodu jeho, byl to asi Říman,
jak sta a sta jich tehdy v obci žilo
a umíralo, když čas jejich došel —
takový člověk tedy koupit volil
to pole v dražbě . . .

Tichý úžas zprvu
a potom podivení jalo všechny,
a ze všech stran tak promlouvali k němu:

— Jak možno, pošetilče, koupit věc tu? —

— Snad hlava tvoje není zdráva dosti? —

— Jsi otcem, nad nímž syn tvůj jistě spláče! —

Tak říkali mu. Muž se podíval jim
do očí rozumným a pevným zrakem.

— Jak — řekli dále —, nevíš, tam že právě
Hannibal stojí? Na tom poli nyní?
Hannibal, uvaž, jenž nás zbavil vojska
a dnes či zítra město naše zničí? —

— A právě, že tam Hannibal teď stojí,
a já věřím, že je osívati
svou rukou budu, jsem to pole koupil. —

Toť vše. Nic víc se neví o tom muži,
jen že to pole potom sám přec osil. —
A já, jenž moh bych vybásniti něco,
si netroufám. Ten příběh čet jsem v knize
starého autora jak arabesku,
jak obraz k osvěžení čtenářově,
a pochopil, proč Řím stál nezlomeně
po Trebii a Trasimenu, Kannách,

a pochopil, proč, musilo-li padnout
z těch jedno měst, jež soupeřila o svět,
že Řím to býti nemoh. Ze železa
byl Řím. A Kartágo jen pouhý kámen.

V záři helénského slunce (1905—1906)

K. Čapek

Smrt Archimédova

... „Veliká říše," mumlal Archimédes. „Když nakreslím malý kruh nebo velký kruh, je to pořád jenom kruh. Zas tady jsou hranice, — nikdy nebudete bez hranic, Lucie. Myslíš, že velký kruh je dokonalejší než malý kruh? Myslíš, že jsi větší geometr, když nakreslíš větší kruh?"

„Vy Řekové si pořád hrajete s argumenty," namítl setník Lucius. „To my dokazujeme svou pravdu jinak."

„Čím?"

Smrt Archimédova (mozaika)

„Činem. Například jsme dobyli vašich Syrakus. Ergo nám Syrakusy náležejí. Je to jasný důkaz?"

„Je," řekl Archimédes a škrabal se s písátkem ve vlasech. „Ano, dobyli jste Syrakus; jenže to už nejsou a nebudou ty Syrakusy, jako dosud. Bylo to velké a slavné město, člověče; teď už nikdy nebude veliké. Škoda Syrakus!"

„Zato Řím bude veliký. Řím musí být nejsilnější v celém okruhu zemském."

„Proč?"

„Aby se udržel. Čím jsme silnější, tím víc máme nepřátel. Proto musíme být nejsilnější."

„Co se týče síly," mumlal Archimédes. „Já jsem tak trochu fyzik, Lucie, a něco ti řeknu. Síla se váže."

„Co to znamená?"

„To je takový zákon, Lucie. Síla, která působí, se tím váže. Čím budete silnější, tím více svých sil na to spotřebujete; a jednou přijde chvíle —"

„Co jsi chtěl říci?"

„Ale nic. Já nejsem prorok, člověče; jsem jenom fyzik. Síla se váže. Víc nevím."

„Poslyš, Archiméde, nechtěl bys pracovat s námi? Nemáš ponětí, jaké ohromné možnosti by se ti otevřely v Římě. Stavěl bys nejsilnější válečné stroje na světě —"

„Musíš odpustit, Lucie; jsem starý člověk, a ještě bych chtěl vypracovat jednu nebo dvě ze svých myšlenek. — Jak vidíš, zrovna tady něco rýsuju."

„Archiméde, neláká tě dobývat s námi vlády nad světem? — Proč mlčíš?"

„Promiň," brumlal Archimédes nad svou destičkou. „Co jsi řekl?"

„Že člověk jako ty by mohl dobývat světovlády."

„Hm, světovláda," děl Archimédes zahloubaně. „Nesmíš se zlobit, ale já tady mám něco důležitějšího. Víš, něco trvalého. Něco, co tu opravdu zůstane."

„Co to je?"

„Pozor, nesmaž mi mé kruhy! To je způsob, jak se dá vypočítat plocha kruhové výseče."

★

Později byla vydána zpráva, že učený Archimédes přišel o život náhodou.

Apokryfy (1938)

M. Jelusich

„Podivuhodný národ!" Hannibal se ještě chvíli obírá tou myšlenkou, potom se vrátí do přítomnosti: „A ten muž z lidu, ten Varro, je také vojevůdce?" vyzvídá.

Kupčík se znovu rozchechtá:

„Jak by mohl být Varro vojevůdcem?" zvolá. „Kde se měl naučit vést války? Obchodovat je jedna věc a vést války druhá. Varro se naučil obchodovat."

Hannibal spokojeně přikývne.

„Udržuje se ještě ten zvyk, že se konzulové po dnech střídají ve velení?" Obchodník naznačí výmluvným posunkem, že mu to není známé. „Ale," pokračuje Hannibal lhostejně, „to je jedno. Národ, který si volí vojevůdce podle stavovské nadutosti, musí být poražen. — Teď už jen jednu otázku: jak je silné vojsko, jímž Řím disponuje?"

„Jak to mám vědět," naříká kupec. „Nejsem voják, jsem obchodník."

Hannibal mlaskne zlostně jazykem, uvažuje a potom se otáže:

„Když jsi obchodník, budeš snad vědět, jak velké jsou zásoby obilí, které zajistili pro vojsko?"

„To vím, to vím," přikyvuje horlivě kupčík. „Na trhu se o ničem jiném nemluvilo."

„Tak tedy, vážený kupče," napodobuje Hannibal s úsměvem bombastický způsob řeči svého společníka, „ať nás dovede k cíli malý výpočet. Na začátku pochodu si každý voják s sebou bere obilí na 17 dní. Vezmi si proto tabulku a vypočítej mi, kolik vojáků musí být na to, aby odnesli všechny zásoby obilí!"

„K čemu tabulku!" zvolá kupec pyšně. „To vypočítám z hlavy." Přivře oči a tiše pohybuje rty. Když zase zdvihne zraky, je v jeho pohledu překvapený úžas. „Osmdesát až devadesát tisíc mužů!" vyrazí ze sebe rozčileně. „Ohromně velká síla! Tolik vojáků Řím ještě nikdy nedal dohromady!"

Hannibal se zdvihne, jeho tvář je temná, ale zdá se, jako by v ní zaplanul odraz velikého požáru.

„Řím mi prokazuje velkou čest," praví přidušeným hlasem.

Podle slovenského překladu Hannibal, Bratislava 1962

H. Lamb

Protože nevěděli nic o cestě, která byla před nimi, neměli ani jasnou představu o jejím významu. Rozpoznali se jen na neobvyklé příhody a na rostoucí vyčerpání, když stoupali. Hannibal postavil slony do čela svého průvodu, snad aby nahnal strachu horalům, kteří nikdy neviděli taková zvířata, snad proto, že instinkt velkých zvířat mohl všechny upozornit na nejsnazší cestu. V každém případě se jim podařilo přimět slony k výstupu; nepřátelé brzy zmizeli, protože už minuli jejich sídla. Stejně tak i lesní porost a poslední zbytky trávy. Jednou za svítání spatřil astrolog na nebi západ Plejád, což znamenalo, že je poslední den v říjnu.

Kartaginci byli nuceni přecházet pěnící se bystřiny z jednoho ostrůvku na druhý a s námahou vléci za sebou vozíky. Chlad vycházející z ledové vody je již neopustil. A za chvíli hnal vítr nad nimi vířící mrak a vrhal jim sníh do tváří. Malá říčka se ztratila v proudech toku valícího se dolů z temnot. Aby sloni mohli pokračovat v pochodu, zahalili je jejich honáci do vlněných stanových látek. Nebylo již dříví na rozdělání ohně.

Devátého dne, který podle jejich počítání uplynul od chvíle, kdy opustili horské hřebeny v zemi Allobrogů, brodili se sněhem po planině, kde se do nich opíral vítr ze všech stran. Když se mraky roztrhly, shlíželi dolů do nebe. Dosáhli vrcholu průsmyku.

Hannibal zde nařídil dvoudenní zastávku. Bylo to nezbytné. V této době přicházely do tábora jednotky, které ztratily cestu. Zubožení muži se belhali vzhůru a koně, kteří se zbavili nákladu, přicházeli ke stádu armády. Mnoho nemocných zde zemřelo ve sněhu.

Třetího dne zrána se nebe projasnilo. Z jedné i z druhé strany se zdvíhaly bílé hradby Alp. Ti, kdož přežili, se s nechutí dávali opět do pohybu, když je důstojníci vo-

lali k žerdím jejich oddílových odznaků. Jejich ztuhlá těla trýznil hlad. Hannibal, který jel vpředu mezi zvědy, se vrátil a svolal k sobě předáky různých kmenů. Mistrně ovládal řeč Baleárských stejně jako jazyk Keltiberů. Když k němu přišli, odvedl je na výběžek skály.

Z tohoto výstupku mohli vidět daleko na východ, neboť právě vycházelo slunce. Dole pod nimi ležely tmavé lesní porosty i zelená obdělaná pole zářící v dálce jako klenoty — italská pole.

Hannibal jim ponechal chvíli, aby si uvědomili, co to znamená. Pro něho však byla černá bouře na vrcholu špatným znamením... Doufal, že si udrží za sebou otevřenou cestu do Hispánie, ale nyní si mohl být jist, že byla přerušena mezi vrcholem průsmyku a horskými hřbety v zemi Allobrogů. Po delší bouři by byla armáda od Hispánie zcela odříznuta.

Toho si byl Hannibal vědom; hodil zpět svůj černý plášť, aby vystavil na odiv drahokamy na svém meči, a s úsměvem se rozhlédl kolem. „Toto,“ řekl náčelníkům, „nejsou pouze hradby Itálie, ale i Říma. Překonali jste je. Tam,“ ukázal dolů, „jsou bohatá města s mnoha ženami. Je třeba jen sejít dolů a vzít si je.“

Náčelníci sdělili jeho poselství vyčerpaným mužům; šířilo se od úst k ústům, až se doneslo i k hlídkám zadního voje. „Nejhorší je za námi, teď půjdeme z kopce do měst dole za jídlem, vínem a ohněm, za zlatem, jež ukořistíme, ... a — jediná myšlenka — za ženami, aby nalévaly víno.“

Armáda povzbudila sama sebe, aby se vydala za novou nadějí.

Hannibal: One Man against Rome, 1958